

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för kultur-, religions- och utbildningsvetenskap

Vuxenstudier som omvärldsförståelse och identitetsskapande

Ett interaktionistiskt perspektiv

Helena Joneson

2014

Uppsats, Grundnivå (kandidatexamen), 15 hp
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap med inriktning mot kultur och identitet 61-90 hp

Handledare: Febe Orést
Examinator: Göran Ståhle

Abstract

Mitt syfte med uppsatsen har varit att undersöka vad vuxenstudier kan innebära ur ett socialt perspektiv. Jag har undersökt hur studier i religionskunskap kan bidra till både en ökad självförståelse och omvärldsförståelse och vad som händer med självbilden hos människor som av olika anledningar hamnar i nya sammanhang.

Jag har använt mig av den kvalitativa intervjun och fokusgrupp för insamlandet av det empiriska materialet. Uppsatsen visar att studier på Komvux kan vara delmål som leder vidare till nya livssammanhang eftersom studierna skapar nya förutsättningar för eleverna. Vidare visar min undersökning att religionsstudier påverkar elever på så vis att fördomsfullhet omvandlas till förståelse. Genom interaktion med andra skapas nya perspektiv och vuxenstuderande sätter in sig själva i historiska och kulturella kontexter. Elevers självbild och identitet omformas på så sätt.

Nyckelord: religionsstudier, interaktion, självförståelse, omvärldsförståelse, identitet.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte och frågeställningar.....	3
Tidigare forskning.....	3
Sammandrag	8
Metod.....	9
Kvalitativ intervju och analys.....	9
Fokusgrupper.....	10
Hermeneutik som tolkningsredskap	12
Materialinhämtning.....	13
Materialbeskrivning.....	14
Gruppdeltagarna och samtalets innehåll	14
Dokumentationen av intervjun	15
Fenomenografi som struktureringsmodell.....	16
Sammandrag	17
Teoretiska utgångspunkter	18
Konstruktivism och interaktion i ett sociokulturellt perspektiv	18
Intersubjektivitet och interaktion	19
Den närmaste utvecklingszonen	20
Det socioreligiösa perspektivet	21
Sammandrag	22
Analys	22
Lärande som identitetsskapande	22
Sammandrag.....	25
Religionsstudier för ökad förståelse.....	25
Sammandrag.....	29
Självbild och bekräftelse genom studier	29
Sammandrag.....	34
Avslutande diskussion	35
Sammanfattning.....	36
Litteratur.....	39

Inledning

Vi lever i olika kulturella och sociala sammanhang som påverkar hur vi tolkar omvärlden och hur vi lär oss. Att studera som vuxen innebär att människor tar med sig sina tolkningar och sin kunskap, sin erfarenhet, in i studiesammanhanget. Studier kan bidra till att människor omtolkar sin världsuppfattning och det är i den förändringen som kunskap uppstår; man lär sig något. I antologin *Livslångt lärande* framställer Staffan Larsson det komplexa med inläring. Men människors tankar och handlingar måste utmanas för att en dynamisk utveckling ska ske. Lärandet måste vara meningsfullt och göras autentiskt istället för att infogas i ett system som bygger på att elever memorerar in kunskap för att sedan återge den på prov och i skriftliga förhör.¹ Det går inte att bortse från att elever som söker sig till vuxenutbildningen har med sig livserfarenhet, det är ett viktigt konstaterande att göra.

I mitt arbete har jag kommit i kontakt med människor som av olika anledningar valt att studera. Några har blivit arbetslösa efter många yrkesverksamma år och behöver komplettera sina gymnasiebetyg för att komma vidare med högre studier och i förlängningen ett nytt arbete medan andra helt saknar gymnasiebetyg och behöver därför läsa in gymnasiekompetens. Det finns således olika aspekter på vuxenutbildning och vuxeninläring. Utöver den viktiga kunskapsinhämtningen finns även sociala aspekter kopplat till vuxenstudier och vuxenstuderande. Med sociala aspekter menar jag ett forskningsfält där fokus riktas mot vuxenstudier som identitetsskapande och självförverkligande och där studiesituationen ingår i en större kontext som utgörs av människors livssituation.

Inom det sociala fältet ryms också teorier om interaktion kopplat till lärande. Hur lär sig människor? I vilka situationer uppstår förståelse och ny kunskap? Det är frågor som kan besvaras utifrån ett interaktionistiskt perspektiv. Interaktion betyder att saker står i relation till varandra och att de inverkar på varandra på något sätt.² Det är så jag förstår utbildning och det blir följaktligen min teoretiska utgångspunkt för uppsatsen.

Om vi tar religionskunskap som exempel så tror jag att ämnet inte bara ger ny kunskap om olika religioner utan det skapar också en förståelse för andra människors livssituation och ytterst om den egna tillvaro och den egna identiteten. Förståelsen skapas inte genom att enbart läsa böcker, utan samspelet med andra är det viktiga för förståelsen. I statens offentliga utredningar kan man läsa följande om lärande:

¹ Larsson 2006: 22-23

² Värnlund 1977: 31

Människor är sociala varelser med stark lust att vara tillsammans. Många lär sig bäst i grupp, när de lyssnar till varandra, försöker att komma överens och omprövar sina trossatser och sin förståelse.[...]. Lärande uppstår ur det samspel som sker mellan individen, hennes närmaste och genom utbyte i den sociala och kulturella situationen.[...]. Kommunikationen mellan människor och framför allt språket är av en stor betydelse för hur lärandet går till.³

Den sociala aspekten av lärande ges stor vikt och kommunikationen med andra är det som skapar förståelse. I läroplanen för vuxenutbildningen definieras vuxenutbildningens uppdrag:

Vuxenutbildningen ska förmedla kunskaper och stödja eleverna så att de kan arbeta och verka i samhället. Den syftar också till att möjliggöra fortsatta studier.[...]. Vuxenutbildningens målgrupp är heterogen och eleverna är individer med mycket olika förutsättningar. Även elevernas mål med utbildningen kan variera kraftigt.⁴

Vuxenutbildning handlar alltså inte enbart om förmedling av kunskap utan i uppdraget ligger även en social dimension. Vidare ska vuxenutbildningen skapa förutsättningar för både förståelse och inlevelse samt att elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende ska stimuleras. Vuxenutbildningen ska även behandla det etiska perspektivet i syfte att öka elevernas förmåga till personliga ställningstaganden. Vuxenutbildningens uppdrag är också att diskutera hur kunskapsutveckling sker och att ta till vara elevers erfarenheter. Lärarens uppdrag är bland annat att handleda och stödja eleven.⁵ I Lpf 94 definieras de mål som den kommunala vuxenutbildningen har är att sträva mot. Ett mål är att få elever att tro på sin egen förmåga och sina egna möjligheter att utvecklas. Ett annat mål är att eleverna ska utveckla ett metaperspektiv på lärandet, det vill säga att utveckla en insikt om sitt eget lärande samt att utveckla förmågan att utvärdera lärandet.⁶

I svensk författningssamling står att läsa följande om vuxenutbildning:

Målet för den kommunala vuxenutbildningen är att vuxna ska stödjas och stimuleras i sitt lärande. De ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling.⁷

Att studera för att öka sin kompetens och därmed kunna konkurrera på arbetsmarknaden lyfts fram men också att lärandet ska vara en del i skapandet av en personlig utveckling.

³ SOU 2004: 104 om lärande, utbildning och hållbar utveckling.

⁴ Läroplan för vuxenutbildningen 2012

⁵ Läroplan för vuxenutbildningen 2012

⁶ Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94

⁷ Svensk författningssamling 2010: 800

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad vuxenstudier kan innebära ur ett socialt perspektiv. Vuxenstuderande är ingen homogen grupp utan kommer till vuxenutbildningen med olika erfarenheter i bagaget, både yrkeslivserfarenhet och erfarenhet från gymnasietiden. Jag utgår från ett elevperspektiv och jag vill därför veta något om elevernas motivation till studier i allmänhet och till religionskunskap i synnerhet. Jag är också intresserad av att få veta hur de tänker kring den egna inläringen.

Frågeställningar jag utgår ifrån är dels hur vuxenstudier kan bidra till ökad självförståelse men också till en ökad förståelse av omvärlden och dels vad som händer med självbilden när människor hamnar i nya sammanhang.

Tidigare forskning

I *Reconstructing the Lifelong Learner* beskriver Clive Chappell, Carl Rhodes, Nicky Salomon, Mark Tennant och Lyn Yates hur identitet och pedagogiska strategier hänger samman. Författarna illustrerar genom fallstudier hur vuxenutbildning kan vara ett sammanhang där personlig förändring äger rum. Fallstudierna belyser också förhållandet mellan pedagogik, identitet och förändring. Författarna anlägger ett kulturpolitiskt perspektiv i diskussionen om pedagogik och identitet. Den politiska aspekten utgörs av utbildningsinstitutioner som erbjuder människor att ta till sig av pedagogiken som är representativ för just den institutionen. Människor kan antingen ta till sig av det som erbjuds eller ta avstånd ifrån den. Den kulturella aspekten utgörs av tanken på identitetskapande som en process och pedagogik kan utgöra en möjlighet där människor kan utveckla sin egen identitet i samspel med andra.⁸ Forskningen ger vid handen att perspektiven har förskjutits och lärare står i en annan position mot de som ska lära sig; en förskjutning mot ett studentcentrerat förhållningssätt istället för att pedagogen/lärare ska stå i centrum. Dikotomin lärare - de som ska lära - sig försvinner i det här synsättet. Läraren ges i sammanhanget rollen som handledare eller guide. Det krävs förståelse för att de som ska lära sig inte är en homogen grupp.⁹ För min egen undersökning är identitetskapande i pedagogiska sammanhang det

⁸ Chappell m fl 2003: 54-56

⁹ Chappell m fl 2003: 23-25

centrala. Jag diskuterar även hur identiteter kan skapas och förändras i utbildningssammanhang genom en ökad förståelse av sig själv och av andra.

I Vuxenpedagogik – att iscensätta vuxnas lärande tar Helene Hård af Segerstad, Alger Klasson och Ulla Tebelius upp hur viljan att lära kan styras av olika drivkrafter. I boken diskuterar författarna utifrån olika exempel, några fiktiva, andra verkliga, hur lärande kan gå till och vad lärande kan betyda för oss människor. Författarna börjar med att konstatera att lärande kan ha både en psykologisk och en social dimension. Vidare ges exempel på de drivkrafter som kan styra människors vilja att lära: att vilja bemästra och att vilja tillhöra. Viljan att bemästra kan sägas utgå från en tanke om att människor vill ha ordning i sina upplevelser och att organisera händelser och på så sätt kan en känsla av kontroll skapas. Osäkerheten minskar om verkligheten blir begriplig, om man lyckats med att bemästra en situation. Att misslyckas med att bemästra en situation kan däremot leda till känslor av otillräcklighet och i förlängningen en känsla av hjälplöshet inför nya situationer. Författarna konstaterar följande:

Många vuxenstuderande bär med sig en känsla av misslyckande in i vuxenutbildningen, som kan hänga ihop med att de vid upprepade tillfällen fått erfarenheter av att inte kunna bemästra situationer i utbildningssammanhang.¹⁰

Den andra drivkraften som diskuteras är den att vilja tillhöra. Viljan att tillhöra hänger samman med människans behov av trygghet och säkerhet och det kan skapa en viktig utgångspunkt. Att känna tillhörighet bygger på att de som kommer till vuxenutbildning ges en möjlighet att använda sin tidigare kunskap och sina tidigare erfarenheter. Lika betydelsefullt är att de studerande etablerar kontakt med varandra. Författarnas slutsats blir att undervisningen och lärmiljön ska formars utifrån de olika drivkrafterna.¹¹ I sammanhanget vill jag lyfta fram den sociala aspekten av lärande och pedagogik.

Som många av forskarna påpekar består inläring och pedagogik av flera dimensioner och inte bara av den intellektuella. Liknande resonemang för Anna Hedin i antologin *Nycklar till kunskap. Om motivation, handling och förståelse i vuxenutbildning* när hon diskuterar vuxenpedagogik utifrån motivationsfaktorer. En motivationsfaktor är känsla; att skapa positiva känslor hos de studerande ökar intresse och engagemang. En annan motivationsfaktor är kompetens. Om den studerande ser att hon klarar av och förstår situationer som hon tidigare inte bemästrat eller förstått ökar också självförliten.¹²

¹⁰ Hård af Segerstad, Klasson, Tebelius 2007: 21

¹¹ Hård af Segerstad, Klasson, Tebelius 2007: 26

¹² Hedin 2011: 52-53

Hedin lyfter även fram Malcolm S. Knowles teori om vuxenpedagogik, den så kallade andragogiken. Teorin betonar vikten av att tillvarata de vuxnas erfarenheter i formandet av utbildningar. Självkänsla är en annan central tanke inom andragogiken. Eftersom den studerande investerar sin egen person i utbildningssituationen får det också stor betydelse för människors personliga utveckling.¹³ Hedin menar att ett förnyat angreppssätt inom vuxenpedagogiken behövs och inom den kontexten kommer också lärarens roll att se ut på ett visst sätt. Förmedlingspedagogiken har ersatts med en lärarroll som utgår från att läraren strukturerar en undervisningssituation som hjälper och inspirerar eleverna till självständigt handlande och tänkande. Lärarens funktion blir den handledande som tillsammans med den studerande ska utveckla former för lärande och arbetssättet bygger på en kommunikation vuxna emellan. Lärandet ska vara verklighetsanknutet och relevant för den studerandes situation.¹⁴

Anita Håkansson diskuterar det pedagogiska uppdraget i *Lärares pedagogiska arbete inom den kommunala vuxenutbildningen*. Hon menar att pedagoger har uppdrag som också ryms inom det socio-emotionella fältet och inte enbart inom det pedagogisk-didaktiska. Hon vill genom studien kritisera och problematisera Malcolm S. Knowles teori om andragogik och de resultat hon kommer fram till empiriskt grundade genom lärarintervjuer och observationer. Hennes kritik mot andragogik som teori är att den förutsätter att vuxenstudierande är en homogen grupp som söker sig till studier av egen fri vilja. Idag ser bilden annorlunda ut:

Specifikt för den vuxne eleven är att han eller hon har andra sociala roller än som studerande [...]. Dessutom har han eller hon en livserfarenhet som inte alltid kan ses som enbart positiv. Ett långt studieuppehåll kräver inskolning, lika väl som att attityder till lärande och lärare kan behöva förändras, då majoriteten av vuxna har erfarenheter av en helt annan skolform.¹⁵

I studien diskuterar Håkansson hur det sociala uppdraget är kopplat till människan snarare än till eleven på Komvux och det viktigaste inslaget i det sociala uppdraget är att stärka elevernas självförtroende.¹⁶ Hon menar att det finns ett positivt fastslaget samband mellan studier på Komvux och ett ökat självförtroende hos elever. Att stärka elevernas självförtroende, att vända en negativ självbild till en positiv och att få dem att växa som människor är uppdrag som ryms inom det socioemotionella fältet.¹⁷ Den socioemotionella diskursen med uppdrag som fokuserar på att stärka självbilden genom studier utgör det sammanhang som jag analyserar och diskuterar utifrån.

¹³ Hedin 2011: 42-43

¹⁴ Hedin 2011: 39-41 56

¹⁵ Håkansson 2007: 162

¹⁶ Håkansson 2007: 135

¹⁷ Håkansson 2007: 136

Martin Nyström har tagit fram en pedagogisk modell baserat på Michail Bakhtins teorier om dialogen och interaktionen som bärande i undervisning. Dialogismen i Nyströms modell¹⁸ står i kontrast mot ett monologiskt undervisande och modellen är indelad i fyra områden: paradigm, kommunikationsmodell, epistemologi och källa för önskvärd kunskap. Tabellen framhäver de karaktäristiska dragen för de två undervisningsformerna. Nyström menar att det sociointeraktionistiska perspektivet skapar mening genom individers samspel eftersom kunskap utgörs av ett ömsesidigt förhållande mellan den som talar och den som lyssnar. Han menar att en dialogisk undervisningsform ger de bästa inlärningsvillkoren.¹⁹ Jag väljer att visa schemat i sin helhet då jag tycker att den på ett tydligt sätt visar skillnaden mellan de två undervisningsformerna utifrån didaktiska perspektiv.

	Monologiskt organiserad undervisning	Dialogiskt organiserad undervisning
Paradigm	Lärarstyrt samtal	Diskussion
Kommunikationsmodell	Överföring av kunskap	Omvandling av förståelse
Epistemologi	Objektivism: kunskap är något givet	Dialogism: kunskap är något som skapas genom interaktion mellan olika röster
Källa för önskvärd kunskap	Lärare och lärobok som auktoriteter, exkluderar lärande	Inkluderar den lärandes tolkningar och personliga erfarenheter

Den dialogiska undervisningen bygger alltså på diskussion och kunskapssynen utgår från ett samspel mellan individer.

Liselott Assarsson och Katarina Sipos Zackrisson har skrivit *Iscensättande av identiteter i vuxenstudier* där de diskuterar olika aspekter av identitetsskapande kopplat till lärande. Utgångspunkten är det diskursiva perspektivet baserat på Michel Foucaults teorier om diskurser och makt. De diskursiva perspektiven betraktar identiteter som sociala aktiviteter som iscensätts i olika sammanhang. Det finns ingen given eller sann identitet utan människor skapar och återskapar identiteter i olika sammanhang.²⁰

Ett sammanhang som är intressant för min egen undersökning är den biografiska ansatsen. I den kontexten betraktas utbildning som en möjlighet till biografiska lärprocesser som leder fram till vändpunkter i livet. Lärandet placeras i ett livssammanhang, ett exempel kan vara att

¹⁸ Igland, Dysthe 2003: 108

¹⁹ Igland, Dysthe 2003: 109

²⁰ Assarsson, Zackrisson 2005: 29

man förflyttar sig mellan arbetslöshet till arbete och omformar på så sätt sin biografi.²¹ Författarna använder sig av olika tolkningsrepertoarer för att organisera sitt empiriska material. Studerande kan betrakta och tolka studierna utifrån de ämnen de läser; ämnet får olika innebörd – olika repertoarer. Repertoarerna utgör också motivationsbilder för de studerande; man vill uppnå olika mål med sina studier och det är de olika målen som styr den studerandes repertoar. Ämnets olika innebörder definieras som ämne som lärande, ämne som meritering, ämne som försörjning och ämne som självförverkligande. Olika bilder ges också av de som studerar på vuxenutbildning: deltagare som vuxenstuderande, deltagare som studiekamrat och deltagare som vän.²²

Det Assarsson och Zackrisson kommer fram till är, utifrån en tolkning av Foucaults teorier, att makt kan relateras till frihet istället för att verka som dess motsats. Makt är ständigt närvarande i alla sociala relationer och författarna menar att vuxenstudier kan betraktas både som disciplinerande och frigörande påverkansprocesser. Disciplinerande eftersom det finns ett visst mått av tvång och en politisk agenda som styr utbildning och frigörande genom vuxnas deltagande i olika utbildningar. Författarna visar att det finns en vilja hos de studerande att använda studier som de själva vill utan en alltför stark styrning och det är möjligt att lösa upp maktsystem med hjälp av de vuxenstuderande själva. De vuxnas självständiga agerande blir frigörande inslag i makthierarkin.²³

Ett liknande angreppssätt återfinns i *Vuxendidaktik Fjorton tankelinjer i forskningen om vuxnas lärande*. I boken presenterar och problematiserar Staffan Larsson olika didaktiska möjligheter inom vuxenutbildning. I Larsson retorik blir didaktiska utgångspunkter tankelinjer. Bakom varje tankelinje finns teorier och Larsson försöker att ge en logisk förklaring till de didaktiska val som man som pedagog kan välja att använda sig av. Jag relaterar inte min egen undersökning till alla tankelinjerna utan jag lyfter ut den som kopplas till vuxnas identitetsförändring nämligen biograficitet.²⁴

Biograficitet kan definieras som ett sätt att binda ihop livet med utbildning. Människor skapar sitt liv och utvecklar genom det skapandet en identitet. Ibland behöver identiteter omskapas för att motsvara samhällsförändringar. Ett exempel på förändring kan vara att någon blir arbetslös efter många år. Att börja studera kan då bli vägen eller bron som leder till

²¹ Assarsson, Zackrisson 2005: 21-22

²² Assarsson, Zackrisson 2005: 115-124

²³ Assarsson, Zackrisson 2005: 219-220

²⁴ Larsson 2013: 189 -193

en ny identitet, man lämnar ett arbetsliv och studierna används för att söka sig vidare till ett nytt sammanhang. På så sätt kan vuxenstudier vara med och bygga upp människors identitet.²⁵

Sammanställningen som Larsson gör över tankelinjerna kan utgöra ett stöd och en uppmuntran till pedagoger att göra aktiva didaktiska val och att också försvara dem. Larssons presentation om biograficitet är relevant att presentera här eftersom intresset för min egen studie finns inom den sfären även om jag inte renodlat använder mig av en biografistiskt teori i min analys av det empiriska materialet.

Fredrik Sandberg har i *Lärandets mångfald Om vuxenpedagogik och folkbildning* bidragit med en text om erkännandets pedagogik kopplat till vuxenstudier. Vuxenutbildning har ofta ett specifikt syfte och Sandberg menar att det är att få ett betyg eller en examen. Detta möjliggör för högre studier eller att komma ut i arbete. Utbildningen fyller således ett behov och kan bidra till en individs självförverkligande mot andra mål.²⁶ Sandberg utgår från en samhällskritisk teori i sin framställning, representerad av bland andra Jürgen Habermas. Den kommunikativa handlingen blir i sammanhanget det centrala och det är genom att kommunicera med varandra som en förståelse kan nås.²⁷ I pedagogiska sammanhang kan det handla om att elever får arbeta i grupp mot ett gemensamt mål och samtliga i gruppen ska ges möjlighet att beskriva känslor, erfarenheter och uppfattningar kring grupparbetet. Kommunikationen blir det verktyg som möjliggör förståelse för varandra.²⁸

Sandberg drar slutsatsen att vuxenpedagogik måste erkänna och bekräfta individens erfarenheter, då höjs även den individuella självuppskattningen. Vuxenutbildningen bidrar därmed till skapandet av en positiv självbild och en väg mot självförverkligande.²⁹ Eftersom jag förstår utbildning och lärande som en interaktionistisk process i ett sociokulturellt sammanhang har kommunikation en given plats i den kontexten. Sandbergs studie om kommunikation kopplat till förståelse av sig själv och andra är därför relevant att presentera.

Sammandrag

Interaktionism i syfte att skapa en relevant inlärningssituation för vuxenstuderande är något som binder samman de forskningsfält jag presenterat. En gemensam nämnare är att kunskap ska skapas utifrån den verklighet som individen lever i, att lärandet ska göras autentiskt. En

²⁵ Larsson 2013: 189-193

²⁶ Sandberg 2013: 173

²⁷ Sandberg 2013: 179

²⁸ Sandberg 2013: 180

²⁹ Sandberg 2013: 188

annan är att livserfarenheter ska utgöra en del av undervisningen i syfte att motverka instrumentell inläring. Aspekter av utbildning som en möjlighet till ett självförverkligande, en omformning av den egna identiteten och ökat självförtroende ger vid handen att utbildning för den vuxenstuderande innehåller olika delar, både intellektuella och emotionella. Det kan beskrivas som det sociokulturella forskningsfältet.

Inom den kvalitativa analysens område ryms hermeneutik och jag sätter min undersökning i ett sådant sammanhang. Det presenteras i nästa kapitel. Jag presenterar också hur jag arbetat med fokusgrupp som metod för tillgång till det empiriska material som uppsatsen bygger på.

Metod

Kvalitativ intervju och analys

Utbildning och studier kan betyda olika saker för den enskilda människan och konsekvenserna av att studera i vuxen ålder kan också se olika ut. Jag undersöker hur elever inom den kommunala vuxenutbildningen uppfattar sina studier och sitt studiesammanhang och jag utgår från en kvalitativ intervju med elever från min undervisningsgrupp i religionskunskap. För att kunna förstå hur de upplever sin studiesituation behöver jag ett analysverktyg för mitt syfte och då passar den kvalitativa analysmetoden bäst. Andreas Fejjes och Robert Thornberg diskuterar aspekter av kvalitativ forskning och kvalitativa metodansatser. De ställer en beskrivning av kvalitativ analys mot den kvantitativa och definierar den kvalitativa analysen såsom följer:

I kontrast till detta betecknar kvalitativ forskning den typ av forskning som innebär att forskaren beskriver verkligheten genom 'orddata', det vill säga data som består av språkliga utsagor, exempelvis inspelningar av vardagligt prat, nedtecknade beskrivningar (fältanteckningar) av observerade händelser eller sociala samspel samt inspelningar av intervjuer som sedan analyseras på andra sätt än genom statistiska metoder. Syftet är något förenklat att *förstå* det som analyserats. Den kvalitativa forskningen fokuserar på att beskriva den verklighet som utgörs av exempelvis inspelningar av intervjuer och som sedan analyseras. Kvalitativ analys innebär att forskaren ska förstå det sagda eller nedskrivna.³⁰

Den kvalitativa analysen fokuserar alltså på förståelsen av vad som sagts vid en exempelvis en intervjusituation. I *Forskningsmetodik Om kvalitativa och kvantitativa metoder* beskriver Idar Magne Holme och Bernt Krohn Solvang styrkan med den kvalitativa intervjun. Den typen av intervjusituation liknar ett vanligt vardagligt samtal men med givna tematiska ramar. Forskaren styr samtalet så lite som möjligt men försäkrar sig ändå om att de frågor som man

³⁰ Fejjes, Thornberg 2011: 19

vill ha svar på diskuteras. Syftet med en kvalitativ intervju är att få fram undersökningspersonernas egna uppfattningar och därmed också en fördjupad förståelse av det fenomen som studeras.³¹

Fokusgrupper

Som tidigare nämnts är intervjun den metod jag har använt för att införskaffa forskningsmaterial. Jag frågade några elever som jag har i undervisning i religion om de kunde tänkas samtala om sina tankar kring studier i vuxen ålder och fick positiv respons. De fick således utgöra min fokusgrupp. Eftersom jag förstår utbildning och lärande som interaktion mellan människor får fokusgrupper ytterligare relevans för min undersökning. I *Fokusgrupper Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod* beskriver Victoria Wibeck hur man praktiskt kan arbeta med fokusgrupper:

Att arbeta med fokusgrupper innebär att man samlar en grupp människor som under en begränsad tid får diskutera ett givet ämne med varandra. Gruppen leds av en samtalsledare – moderator – som initierar diskussionen och introducerar nya aspekter av ämnet i den mån det behövs. Moderatoren är emellertid ingen traditionell intervjuare, utan målet med fokusgruppen är att gruppdeltagarna ska diskutera fritt med varandra. Ordet *fokus* indikerar att diskussionen ska röra ett på förhand givet ämne.³²

Fokusgrupper kan således användas som metod när man vill studera människors föreställningar, attityder och värderingar. Diskussionen ska inte vara styrd men ska utgå från ett givet ämne: intervjun ska så långt som möjligt likna ett informellt samtal. Eftersom jag är intresserad av samtalet snarare än av en styrd intervju valde jag att använda mig av fokusgrupper där samtalet mellan gruppdeltagarna är det som framhålls. Vidare beskriver Wibeck hur fokusgrupper ska likna vardagliga situationer så mycket som möjligt i syfte att skapa en djupare förståelse för människors tankar och erfarenheter. En annan positiv aspekt med fokusgrupper är att deltagarna får en möjlighet att dela med sig av sina tankar och erfarenheter och att också jämföra dessa sinsemellan, med andra ord så ges ett tillfälle för de som ingår i en fokusgrupp att göra sin röst hörd.³³

Eftersom jag har den valda gruppen vuxenelever i undervisning så har vi under terminens gång träffats två gånger i veckan. Jag känner dem väl och de känner varandra väl. Fördelen

³¹ Holme, Solvang 2012: 99-101

³² Wibeck 2010: 11

³³ Wibeck 2010: 149-151

med att en fokusgrupp utgörs av medlemmar som känner varandra är att ingen behöver känna sig rädd för att ta ordet och alla kan delta i diskussionen.³⁴

Min fokusgrupp består av sex medlemmar i varierande åldrar och Wibeck menar att det lämpliga antalet deltagare i en fokusgrupp inte ska vara färre än fyra men gruppen ska heller inte utgöras av fler än sex personer.³⁵ Den kvalitativa analysen betonar förståelse framför statistik och Staffan Larsson fastslår följande i *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*:

Det viktiga är då vilka uppfattningar som finns, snarare än hur många som har en viss uppfattning. Det viktiga är då att själva beskrivningen av uppfattningarna är så distinkt, fördjupad och väljord som möjligt, snarare än att man har kvantitativa omfattande stickprov.³⁶

Det är alltså möjligt för mig att bli delgiven olika uppfattningar om betydelsen av vuxenstudier utifrån de sex gruppdeltagarna. Vidare gör Wibeck en åtskillnad mellan strukturerade och ostrukturerade former av fokusgrupper och skillnaden definieras utifrån graden av styrning av interaktionen som pågår mellan gruppmedlemmarna.

I den ostrukturerade fokusgruppsintervjun ges deltagarna möjlighet att i så stor utsträckning som möjligt tala med varandra och målet är en fri diskussion i syfte att komma åt föreställningar som kommer upp.

I den här typen av grupp finns inte en mängd specifika frågor som ska besvaras utan syftet är att gruppdeltagarna får uttrycka vad de själva tycker om ett visst ämne eller ett visst tema.³⁷ Den strukturerade fokusgruppen kan användas när ett känsligt ämne ska diskuteras eller när en utvärdering ska göras och i den här kontexten tar moderatören kontroll genom att styra frågorna.³⁸

Den metod jag har använt är fokusgruppen i en ostrukturerad form. Jag har ingen klar målsättning som jag vill att gruppmedlemmarna ska komma fram till utan min intervjuguide består av större områden som jag vill att de ska diskutera. Då passar den ostrukturerade formen bäst. Min roll som moderator blir då att gå in med frågor om det blir tyst i gruppen eller för att styra in diskussionen på ett område. Man kan definiera olika typer av frågor i en intervjuguide och även om jag har använt mig av en diskussionsmodell snarare än en styrd intervju så finns det vissa frågor som kan användas även i en ostrukturerad form. Introduktionsfrågor för att introducera ämnet som gruppdeltagarna ska diskutera, övergångsfrågor och slutfrågor som ger gruppen en möjlighet att reflektera och fundera över

³⁴ Wibeck 2010: 65

³⁵ Wibeck 2010: 62

³⁶ Larsson 1986: 24

³⁷ Wibeck 2010: 56-57

³⁸ Wibeck 2010: 56-57

vad de har sagt och om de har sagt allt de vill säga. Hade jag däremot varit ute efter konsensus i fokusgruppen hade en strukturerad form passat bättre.³⁹

Hermeneutik som tolkningsredskap

I uppsatsen tolkar jag det mina elever, min fokusgrupp, har samtalat om. Mitt syfte är att förstå och förmedla deras upplevelser av religionsstudier på Komvux. Jag kan då infoga min studie i ett hermeneutiskt sammanhang. Ingrid Westlund beskriver i sin artikel *Hermeneutik* som ingår i antologin *Handbok i kvalitativ analys* att hermeneutik med fördel kan användas i studier vars syfte är att få tillgång informanternas egna upplevelser.⁴⁰

Westlund problematiserar också hermeneutik när hon talar om att det inte finns någon generell modell för en hermeneutisk tolkningsprocess eftersom varje forskare närmar sig sitt material med en egen, unik förförståelse och den spelar roll för hur det empiriska materialet sedan tolkas.⁴¹ Tolkningen påverkas alltså av den egna historiska och kulturella bakgrunden men det behöver inte utgöra någon begränsning av trovärdigheten i det tolkade utan det är snarare en styrka.

Björn Vikström diskuterar objektivitet och tolkning i *Den skapande läsaren* och han menar att utan den individuella förförståelsen har vi ingen möjlighet att förstå det vi vill ha förståelse om och att det inte är en begränsning att inse att vi är påverkade av den värld vi lever i. Hermeneutiken erkänner att ingen tolkning kan göras förutsättningslöst och accepterar därmed tolkning utifrån en individuell förståelse.⁴²

Gerhard Arfwedson diskuterar i *Om att tolka intervjuer* informanternas svar och vad svaren speglar. Han redogör för intervjupersoners svar och han menar att svaren påverkas av sociala och sociokulturella omständigheter som människor lever i.⁴³ I samma skrift diskuterar Per-Johan Ödman den humanvetenskapliga kunskapen som varande viktig eftersom det är ett begrepp som skapar vetande om människors existentiella sammanhang. Han placerar det hermeneutiska förhållningssättet i ett förståelseinriktat kvalitativt forskningsfält där tolkningen blir ett verktyg för ökad förståelse av frågor som inte är kvantitativt mätbara, exempelvis frågor av existentiell karaktär.⁴⁴ Ödman menar att den kvantitativa forskningen

³⁹ Wibeck 2010: 73-76

⁴⁰ Westlund 2011: 62

⁴¹ Westlund 2011: 71

⁴² Vikström 2005: 13

⁴³ Arfwedson 1998: 34-35

⁴⁴ Ödman 1998: 18 f

plockar bort delar som är av betydelse för förståelsen av människors liv, alltså de sammanhang som människor lever i och det samspel som ständigt pågår inom dessa.⁴⁵

Det kvalitativa forskningsområdet ramar således in hermeneutiska processer som utgörs av tolkning för förståelse. Tyngdpunkt läggs på människors sociala, historiska och kulturella sammanhang och vid exempelvis en intervju präglas informanternas svar av den individuella livssituationen hos var och en. Även forskarens förförståelse tas med i bilden och den ligger som en förutsättning för den förståelse vi är ute efter i det empiriska materialet.

En ostrukturerad form av fokusgrupp rekommenderas när syftet är att få syn på människors upplevelser och uppfattningar av olika fenomen. Fokusgruppens deltagare ska fritt samtala med varandra och samtalsledaren – moderatorn – ska ha en tillbakadragen roll och endast säkerställa kopplingen till det initierade ämnet eller temat.

I nästa avsnitt redogör jag för hur jag inhämtat det material jag analyserar och också innehållet i samtalet. Vidare gör jag en kort beskrivning av deltagarna i fokusgruppen. Till sist beskriver jag hur jag har strukturerat mitt empiriska material utifrån fenomenografi.

Materialinhämtning

Victoria Wibeck beskriver hur det strategiska urvalet styr rekryteringen av deltagare till en fokusgrupp:

Deltagarna väljs då ut i enlighet med projektets mål, som i allmänna ordalag kan sägas vara ett få en ökad insikt och förståelse genom att på djupet studera vad ett mindre antal människor har att säga i en viss fråga.[..]. När grupperna väljs ut utgår forskargruppen från att deltagarna har en tydlig anledning att förhålla sig till ämnet i fråga.⁴⁶

Urvalet av elever jag gjorde baserades på min uppfattning om, efter att ha haft dem i undervisning en längre period, att dessa elever skulle kunna formulera tankar kring och ha åsikter om vuxenutbildningen.

Jag träffade fokusgruppen vid ett enda tillfälle. Enligt Victoria Wibeck är det tillräckligt att samtala vid ett tillfälle om syftet är att samla in data för en undersökning.⁴⁷ Jag hade egentligen en enda stor frågeställning som jag ville att deltagarna i fokusgruppen skulle diskutera eftersom jag ville att samtalet inte skulle bli en form av styrd intervju. Så jag började med att be eleverna berätta om sina motiv till studier på Komvux och varför de valt

⁴⁵ Ödman 1998: 39

⁴⁶ Wibeck 2010: 66

⁴⁷ Wibeck 2010: 40

att läsa kursen Religionskunskap. Här gavs alltså utrymme för att fritt delge motiv till studier utan att behöva svara på någon direkt fråga. Under samtalets gång konstruerade jag dock några frågor som jag inte hade förberett innan och som blev relevanta att ställa under samtalets gång: har det hänt något med dem själva under kursens gång? Har studierna i religionskunskap påverkat? Frågor vars svar kan bidra med en ökad förståelse om hur människor tänker kring olika fenomen och det är det jag vill förmedla.

Arfwedson menar att frågor som är nyfiket ställda, skapar en förståelse av hur människor konstruerar sin sociala värld och har en intervju eller ett samtal som utgångspunkt att förstå en annan människas tankar, frågar man för att man vill veta inte för att frågan har formulerats i förväg.⁴⁸ Jag avslutade samtalet med att ställa en slutfråga för att försäkra mig om att samtliga i gruppen hade fått sagt det som de ville ha sagt.

Materialbeskrivning

Gruppdeltagarna och samtalets innehåll

Intervjusituationen hade karaktären av ett informellt samtal och det var ju också min ambition. Stämningen kring bordet var avslappnad även om några hade antytt en viss nervositet över att bli intervjuad. Den eventuella nervositeten släppte dock snabbt när det visade sig att det inte var fråga om någon styrd intervju där en mängd frågor skulle besvaras. Samtalet kretsade kring elevernas studier: betydelsen av att ha möjlighet att studera, konsekvenserna av studierna och framtidsplaner.

Vilka var det då som satt runt bordet den där eftermiddagen och samtalade? Jag börjar med Anna, en 27-årig kvinna som studerat på Komvux i snart en termin. Hon har ingen fast anställning utan arbetar där det finns behov av personal, i hemtjänst och med städning. Under gymnasietiden saknade hon studiemotivation och har därför ingen examen. Hon är trött på sin arbetssituation och vill försöka att förändra den.

Nästa person är Anders, en 36-årig småbarnsfar som studerat på Komvux sedan höstterminen 2013. Anders har försörjt sig genom att arbeta på olika ställen där det har funnits behov av personal. Också han är trött på sin osäkra arbetssituation och vill få stabilitet i tillvaron.

⁴⁸ Arfwedson 1998: 16

Nästa person är Bengt. Han är 29 år och lever med flickvän och barn. Bengt har studerat sedan höstterminen 2011, han är den av eleverna som varit längst på Komvux. Bengt har haft ett något trassligt privatliv och saknar helt gymnasiekompetens.

Nästa person är Axel, den näst yngsta av gruppens deltagare. Han är 24 år och lämnade gymnasiet för inte så länge sedan. Det är hans första termin på Komvux. Hans tidigare erfarenheter av gymnasiet präglas av en negativ syn och det har bidragit till en besvikelse över skolsystemet i sin helhet. Han har ett ofullständigt gymnasieprogram bakom sig.

Nästa person är Erik. Han är 38 år och lever i familj. Erik började sina studier på Komvux höstterminen 2013 efter att ha blivit arbetslös efter många år på samma arbetsplats. Arbetslösheten blev den katalysator som behövdes för att han skulle börja fundera på sitt liv och på vad han egentligen vill göra.

Avslutningsvis är det Anton, den yngsta som deltagit i samtalet. Han är 22 år och påbörjade sina vuxenstudier höstterminen 2012. Anton gick två årskurser på gymnasiet men gjorde efter det ett uppehåll och avslutade inte gymnasiestudierna.

Dokumentationen av intervjun

Jag har dokumenterat vad medlemmarna i min fokusgrupp har samtalat om genom ljudinspelning och en ljudinspelning kräver transkription. Jag behöver alltså skriva ut vad som sagts under samtalet på ett systematiskt sätt. Utskriften – transkriptionen - blir underlaget för min analys.

Man kan utföra en transkription på olika nivåer och jag har valt att skriva ut samtalet ordagrant, jag har alltså inte ändrat i meningsbyggnad eller ändrat ord eller ordföljd. Däremot har jag, för att underlätta läsningen av svaren, satt ut kommatecken och punkter. Jag har heller inte markerat om någon har skrattat eller om någon exempelvis har nickat. En transkription där sådana aspekter finns med beskriver strukturen av samtalet och istället för att beskriva innehållet.⁴⁹

Eftersom jag är intresserad av vad som sägs och inte hur det sägs har jag lämnat alla sådana aspekter av samtalet oregistrerade. När det kommer till vem som ska transkribera menar Wibeck att det är en fördel om det är moderatorn själv som gör utskriften eftersom analysarbetet startar redan vid utskrivandet av intervjun.⁵⁰

⁴⁹ Wibeck 2010: 93

⁵⁰ Wibeck 2010: 96

Ingår det många fokusgrupper i ett undersökningsprojekt genererar det många sidor transkription och materialet kan bli omfattande och tidskrävande att analysera. Å andra sidan kan ett litet material vara begränsande på så sätt att det kan vara svårt att utläsa något mönster eller några tendenser, grupperna är för få.⁵¹ Jag har tagit hänsyn till att ramen för min undersökning utgörs av en C-uppsats och inte av en större avhandling och har därför använt mig av en fokusgrupp.

Fenomenografi som struktureringsmodell

Hur tolkar människor sin omvärld? Hur upplever människor sin situation? För att besvara frågorna, beskriva upplevelser och förmedla resultatet till läsaren kan man använda fenomenografi som metod. Speciellt väl lämpar sig metoden vid kategorisering och strukturering av ett empiriskt material som exempelvis intervjuer. I *Handbok i kvalitativ analys* beskriver Lars Owe Dahlgren och Kristina Johansson hur den fenomenografiska metoden har utvecklats för att analysera data som framkommit i halvstrukturerade intervjuer eller ostrukturerade enligt Wibecks definition och metoden används för att beskriva människors tankar om olika fenomen i hennes omvärld.⁵² I *Positivism – fenomenologi – hermeneutik* ger Henry Egidius en beskrivning av fenomenografi:

Fenomenografin intresserar sig för våra uppfattningar, föreställningar och idéer och för vår förståelse av fenomen i omvärlden på det sättet som dessa uppfattas av oss. Man studerar dessa uppfattningar i deras egen rätt, inte utifrån bedömningar av om de är riktiga eller felaktiga.⁵³

Av citatet följer alltså att det är människors olika uppfattningar som är av intresse att studera och för mig är det de utvalda elevernas uppfattning av vuxenstudier som är det primära. Staffan Larsson gör en pedagogisk genomgång av fenomenografin som analysverktyg i *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. Larsson hänvisar bland annat till Martons forskning kring fenomenografi och de två omvärldsuppfattningarna som Marton menar finns; den första ordningens perspektiv som utgörs av de fakta som kan observeras utifrån och den andra ordningens perspektiv som beskriver hur någon upplever något.⁵⁴ Fenomenografi kan således styras av filosofiska analyser av upplevelser.

⁵¹ Wibeck 2010: 60

⁵² Dahlgren, Johansson 2011: 122

⁵³ Egidius 1986: 90

⁵⁴ Larsson 1986: 12

För mig gäller det empiriska perspektivet eftersom jag i den här undersökningen vill analysera och beskriva vad medlemmarna i min fokusgrupp har sagt vid det givna tillfället; vilka uppfattningar som finns hos dem. Larsson definierar uppfattningar som ett antagande *om något man är övertygad om eller tar för givet förhåller sig på ett visst sätt*.⁵⁵

Min undersökning utgår från en intervjusituation och den kvalitativa analysen utgörs av bearbetningen av intervjun. Den har till syfte att urskilja kvalitativt skilda kategorier som jag kan beskriva uppfattningarna utifrån. Min analys fokuserar på hur eleverna uppfattar studierna och hur de upplever situationen på Komvux. Upplevelserna skiljer sig naturligtvis åt men min tolkning av svaren ligger till grund för den gruppindelning som jag skapar olika kategorier utifrån. Dahlgren och Johansson talar om det mest signifikanta i en gruppering som det som beskriver innehållet i en kategori och där man också kan leta efter skillnader och likheter i uppfattningar hos informanterna.⁵⁶

För att skapa kategorierna behöver jag tolka uppfattningarna. Min tolkning utgår från vad som faktiskt sägs, jag översätter alltså inte innebörden av det sagda utifrån någon tolkningsteori eller några tolkningsregler för att komma åt någon underförstådd mening av vad som sägs. Inom den kvalitativa analysen med den empiriska ansatsen som botten behöver jag inte göra det. Däremot är det viktigt att jag är väl förtrogen med det material som jag ska analysera eftersom jag i min tolkning är fri att använda olika perspektiv.⁵⁷

Halvstrukturerade eller tematiska intervjuer lämpar sig bäst när man ska analyseras och strukturera utifrån fenomenografi och den som intervjuar utgår från en intervjuguide med få frågor som ska tjäna som vägledning i samtalet.⁵⁸ Jag har arbetet utifrån den halvstrukturerade eller ostrukturerade modellen med ett fåtal frågor och en fri diskussion. Fenomenografi som analysmetod används för att systematisera och sammanställa det empiriska materialet till ett hanterbart och överskådligt material.

Sammandrag

I kapitlet ovan har jag har redogjort för metodiska sammanhang. I min undersökning utgår jag från en halvstrukturerad eller ostrukturerad intervju som är underlaget för mitt empiriska

⁵⁵ Larsson 1986: 21

⁵⁶ Dahlgren, Johansson 2011: 129

⁵⁷ Larsson 1986: 23

⁵⁸ Dahlgren, Johansson 2011: 126

material och som jag ska tolka. De som har deltagit i intervjun har utgjort en fokusgrupp. Jag har redogjort för hur man kan arbeta med fokusgrupp och intervjuer inom den kvalitativa forskningen. Hermeneutik utgör den kontext som jag har placerat in min undersökning i och jag har presenterat vad hermeneutiken säger om tolkning. Vidare har jag redogjort för hur mitt material har inhämtats utifrån ett strategiskt urval av elever och jag har beskrivit vilka som deltagit i intervjun. Transkription utifrån en ljudinspelning kan användas som metod när intervjun ska dokumenteras och jag har presenterat hur en transkription kan göras. Den metodiska sammanställningen avslutas med en redogörelse över fenomenografi som ett verktyg att användas när det empiriska materialet ska struktureras och analyseras.

I nästa kapitel går jag igenom de teorier som utgör förståelsen av min undersökning. Jag börjar med en introduktion av begreppet identitet och går sedan vidare med redogöra för det sociokulturella perspektivet med en kortare presentation av den konstruktivistiska kunskapssynen och Olga Dysthes tankar kring interaktion. Vidare finns ett avsnitt om Vygotskijs pedagogik och den närmaste utvecklingszonen. George H Meads teorier om jaget intersubjektiviteten och interaktionen presenteras därefter och teoriavsnittet avslutas med Carl E Olivestams diskussion om det socioreligiösa perspektivet.

Teoretiska utgångspunkter

Jag vill börja det här avsnittet med att citera Anthony Giddens när han i *Sociologi* definierar identitet:

[...] den personlig identiteten är något som skiljer individer åt. Den personliga identiteten handlar om en utvecklingsprocess varigenom vi formulerar en upplevelse av oss själva som en unik varelse som har unika relationer till omgivningen. Idén om en personlig identitet bygger i hög grad på den symboliska interaktionismen. Det är individens kontinuerliga samspel och 'förhandling' med yttrevärlden som bidrar till att skapa eller forma hans eller hennes upplevelse av sig själv.⁵⁹

Identitetsskapande utifrån studier är en aspekt som jag undersöker i den här uppsatsen och även om Giddens inte i det här sammanhanget kopplar identitet till lärande är det givande att ta del av definitionen. Däremot kopplar han identitet med interaktion och belyser på så mitt intresseområde för den här uppsatsen.

Konstruktivism och interaktion i ett sociokulturellt perspektiv

Olga Dysthe talar om kunskapsskapande utifrån konstruktivism. Hon beskriver i *Det flerstämmiga klassrummet* hur det konstruktivistiska perspektivet på kunskap kan ta sig

⁵⁹ Giddens 2003: 44

uttryck och hon menar att ett sådant betraktelsesätt innebär att man ser på kunskap som en konstruktion eller som en process som förnyas och återskapas av människan. Människans tidigare erfarenheter vävs samman med den nyförvärvade kunskapen och blir på så sätt den nya kunskapen.⁶⁰ Enligt Dysthe har lärandet ett övergripande mål och det är att öka elevers självförståelse men också att öka förståelsen av omvärlden.⁶¹

Inom det socialkonstruktivistiska fältet förstås lärande som interaktion mellan människor. Kunskap skapas alltså i en social grupp, i samarbete med andra i ett sammanhang, inte först och främst genom individuella processer. Kunskap är inte något statiskt som kan överföras utan kunskap byggs upp i socialt samspel mellan individer. Det sker en interaktion.⁶² Dysthe menar att interaktionen med andra är avgörande för hur man lär sig och vad man lär sig och hon menar att det är högst väsentligt att skapa interaktionsformer och miljöer som på ett positivt sätt kan bidra till att forma elevens identitet. Positiva identiteter skapas när den studerande känner sig uppskattad för vad den kan. Det sociokulturella synsättet kopplar ihop viljan att lära med upplevelse av meningsfullhet och lärsituationen blir meningsfull om kunskap betraktas som viktigt.⁶³

Intersubjektivitet och interaktion

I *Dialog, samspel och lärande* redogör Sveinung Vaage för George H Meads teorier om lärande och i den intersubjektiva kontexten betraktas lärande som en process som pågår hela livet. Vidare är lärandet relationellt i den mening det är knutet till andra människor som utgör en social grupp.⁶⁴ Den sociala gruppen ska här förstås som en grupp vars deltagare försöker nå olika mål som utgår från olika slag av behov. Inom den intersubjektiva arenan pågår lärprocesser och deltagarna utgör den gemenskap som tillsammans skapar mening. Intersubjektivitet kan därmed definieras som områden eller mötesplatser där människor utbyter erfarenheter med varandra genom kommunikation.⁶⁵

I *medvetandet jaget och samhället* beskriver George H Mead hur våra jag existerar i förhållanden till andra jag när han säger: *Individen förfogar över ett jag endast i förhållande*

⁶⁰ Dysthe 1996: 46

⁶¹ Dysthe 1996: 47

⁶² Dysthe 1996: 46

⁶³ Dysthe 1996: 38 f

⁶⁴ Vaage 2001: 125

⁶⁵ Vaage 2001: 124

till jagen hos de andra medlemmarna i hans sociala grupp.⁶⁶ Utan sociala interaktioner med andra skulle ett självmedvetande inte finnas eftersom självmedvetandet är de erfarenheter som utgör det subjektiva hos människan. Mead menar att jaget är ett socialt jag och att det blir förverkligat endast i förhållandet till andra.⁶⁷ Ett begrepp som Mead använder i diskussionen om jagets utveckling är den generaliserade andre. Han beskriver det själv som följer:

I abstrakt tänkande intar individen den generaliserade andras attityd gentemot honom själv, utan anknytning till dess uttryck hos några bestämda andra individer; och i konkret tänkande intar han den attityden såtillvida som den kommer till uttryck i attityderna gentemot hans beteende hos de andra individer med vilka han är involverad i den givna sociala situationen eller handlingen.⁶⁸

Mead menar att den generaliserade andre är den sociala grupp eller det organiserade samhället som ger en individ dess jag eftersom den generaliserade andras attityd representerar hela samhällets attityd eller hela gruppens attityd.⁶⁹ Vaage tolkar den generaliserade andre som ett begrepp som kan förklara en socialiseringsprocess utifrån kommunikation och interaktion, det är det autentiska perspektivet av den generaliserad andre. Det är en process som utgår från individens utveckling i den mening att socialiseringen är en lärprocess i vilken individen både konstruerar och rekonstruerar perspektiv. Resultatet kan bli att nya perspektiv uppstår.⁷⁰

Den närmaste utvecklingszonen

Lev Vygotskijs och den närmaste utvecklingszonen beskrivs av Ivar Bråten och Anne Cathrine Thurmann-Moe i *Vygotskij och pedagogiken*. Den närmaste utvecklingszonen fokuserar på det sociala samspelets betydelse för inläring. Vygotskijs kunskapssyn utgår från att undervisning och lärande är kulturella företeelser och han ser människor som aktiva, sökande och handlande med möjlighet att lära och utvecklas och förändra sina livsvillkor.⁷¹ Människans utveckling är en del av en sociohistorisk process i den bemärkelsen att det inte är individen själv som står i fokus utan individen placeras i en kulturell och historisk kontext. För Vygotskij kan undervisning tjäna som ett medel till förändring; ökad kunskap leder till en kvalitativ förändring av människans kognitiva förmåga. Att skapa undervisningssituationer som verkar meningsfulla utifrån ett kulturellt perspektiv men också utifrån ett elevcentrerat perspektiv är centralt i Vygotskijs pedagogik. Undervisningen ska vara baserad på

⁶⁶ Mead 1976: 126

⁶⁷ Mead 1976: 164

⁶⁸ Mead 1976: 121

⁶⁹ Mead 1976: 120

⁷⁰ Vaage 2001: 130-131

⁷¹ 107 f

kommunikation mellan lärare och elev eftersom ett aktivt samspel mellan lärare och elev stimulerar eleven till en högre utvecklingsnivå.⁷²

Det socioreligiösa perspektivet

Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen skriven av Carl E. Olivestam får avsluta presentationen av mina teoretiska utgångspunkter.. Olivestam har varit verksam i lärarutbildning och hans forskning om olika ämnesdidaktiska aspekter bygger på erfarenheter därifrån. Religionsämnet i allmänhet och religionsundervisning i synnerhet har varit föremål för förändring och kommer att fortsätta vara utsatt för förändringar.⁷³

Vad som ska ingå i undervisningen styrs av kursplaner och kursplanerna har genom åren betonat olika didaktiska frågor. Olivestam hänvisar till en undersökning som Skolöverstyrelsen gjorde i början på nittonhundrasjuttioalet och som visar att elever vill ha mindre fakta om religioner och mer diskussioner kring personliga livsfrågor. Det är också det som förespråkas i kursplaner idag men trots det, menar Olivestam, så domineras religionsundervisningen av att läraren presenterar fakta om religioner.⁷⁴

Idag ska undervisningen utgå från Lpf 94 och där markeras en perspektivförskjutning från den faktabaserade undervisningen till en undervisning med fokus på etik och livsfrågor och det kan definieras som ett socioreligiöst perspektiv. Olivestam beskriver det på följande vis:

Det socioreligiösa perspektivet [...] innebär att religionernas och livsåskådningarnas föreställningsvärld och yttringar ställs i relation till det omgivande samhället. För religionsdidaktiken innebär detta perspektiv att religionsundervisningen koncentreras till att lära känna religionernas upplevelseinnehåll och kult utifrån rådande samhällsmönster. Det betyder att eleverna tillsammans med läraren utgör en grupp som genom iakttagelser och erfarenheter tillsammans söker förstå men också uppleva vad det innebär att tillhöra en religions- eller livsåskådningsdefinierad grupp. [...] Det betyder att den socioreligiösa miljön står i centrum för lärandet [...].⁷⁵

Lärandet blir autentiskt istället för instrumentellt och det är sammanhangen där lärande sker som är det centrala och inte eleven själv. Fokus ligger på kommunikation och på lärande som en process och inte som en produkt.⁷⁶ *Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen* kan fungera som en handbok för pedagogers praktiska arbete i olika undervisningssituationer. Olivestams diskussion om det socioreligiösa lärandet är relevant i min forskningsöversikt eftersom kommunikation och lärande som en process betonas.

⁷² Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 f

⁷³ Olivestam 2006: 5

⁷⁴ Olivestam 2006: 19

⁷⁵ Olivestam 2006: 53

⁷⁶ Olivestam 2006: 54

Sammandrag

Interaktion och kommunikation är centralt både för den konstruktivistiska kunskapssynen och för det intersubjektiva perspektivet. Vygotskij talar om den närmaste utvecklingszonen där fokus ligger på samspel mellan individer i en sociohistorisk kontext. Lärandet bli en social handling och lärande utförs i en sociala sammanhang. Det socioreligiösa perspektivet betonar att lärande sker i en process och inte som en individuell handling. I det sammanhanget är kommunikation avgörande för kunskapsskapande men också för skapandet av människors självmedvetenhet och förståelse av sig själv och andra.

I nästa kapitel analyseras samtalet med fokusgruppen.

Analys

Lärande som identitetsskapande

Man kan anta att studier påverkar individen på ett eller annat sätt och att studier kan användas för olika syften. Studier för lärande kan definieras som att kunskap skapas för att användas i olika sammanhang.⁷⁷ För att få syn på de olika sammanhangen och därmed också kategorisera den första uppfattningen hos deltagarna i fokusgruppen använder jag frågan varför de söker studier vid Komvux. Utifrån svaren som ges gör jag en tolkning och den tolkningen lägger grunden till i vilken kategori uppfattningarna tillhör.

Den första motiveringen ges av Anna:

För att komma in på högskolan och bli någonting. Jag är inte utbildad till någonting. Jag har också haft sådana där flacka runt, städ, hemtjänst och det känner jag att jag inte vill göra tills jag dör.

Anna uttrycker att hon vill *bli någonting*. Hon är utbildad och utan fast arbete och uttrycker en ovilja att fortsätta så resten av livet. Utifrån en sociokulturell aspekt har lärande och utbildning ett övergripande mål och det är att skapa positiva självbilder hos studerande.⁷⁸

Jag tolkar Annas beskrivning av sin situation som en vilja till förändring och det är högskolestudier som ska utgöra vägen till förändringen. Hon vill gå från att vara den

⁷⁷ Assarsson, Zackrisson 2005: 116

⁷⁸ Dysthe 1996: 47

utbildade till att bli den utbildade och på så sätt omforma sin identitet och få en mer positiv självbild.

Staffan Larsson diskuterar utifrån det biografiska perspektivet när han konstaterar att identiteter ibland behöver omskapas för att motsvara olika samhällsförändringar, exempelvis förändringar på arbetsmarknaden. Studier kan utgöra möjligheter att söka sig till andra sammanhang; man lämnar arbetslivet och tar sig in ett studiesammanhang.⁷⁹

Även Assarsson och Zackrisson diskuterar utbildning i ett biografiskt perspektiv och de menar att lärandet utgör en del av ett livssammanhang. Anlägger man ett biografiskt perspektiv på utbildning så skapas lärprocesser som kan leda fram till vändpunkter i livet.⁸⁰ För Annas del är det studier på Komvux som leder fram till vändpunkten och hon kan lämna ett sammanhang för att gå in i ett annat.

Även för Erik är målet att ta sig vidare till högre studier:

Det är samma för mig, det är högre studier som är målet. Mina gymnasiebetyg är inte något att hurra för så det är också en av anledningarna till att jag läser upp betyg. Annars kommer det inte att räcka till att söka in på det som jag är intresserad av i alla fall. Jag blev arbetslös för ett år sedan och då hade jag jobbat i 14 år på samma ställe och egentligen hade jag velat komma därifrån för sex, sju år sedan men situationen gjorde ju att man var tvungen att jobba kvar i alla fall. Man hade ansvaret för barn och företaget familjen måste ju skötas i alla fall. Men sen blev jag arbetslös och då fick man kanske en tankeställare och ta sig i kragen och göra någonting åt situationen.

Erik säger att *han läser upp betyg* för att bli behörig att söka in till andra studier. Efter många år inom samma yrke blev han arbetslös. Han har alltså lämnat ett sammanhang för att ta sig vidare till ett annat via studier; först på Komvux och därefter på högskola. Även om han har haft en önskan att *komma därifrån* mycket tidigare var det privata omständigheter som gjorde att han inte lämnade sin arbetsplats. Erik talar om sitt ansvar för *företaget familjen* och att han var tvungen att arbeta kvar trots att det egentligen gick emot hans vilja.

Mead beskriver den generaliserade andra som utgörande av samhällsattityder⁸¹ och för Eriks del har det betydelse i det att han styrs av de värderingar och de krav som han tror att samhället ställer. Han har skapat sin identitet utifrån dem. När Erik blir arbetslös förändras hans attityd och han får sig en *tankeställare* och tar ett beslut att göra något åt sin situation.

Den som diskuterar härnäst är Bengt och han motiverar på följande sätt:

Jag var tvungen att börja studera, jag gick aldrig gymnasiet. Jag skulle bli förälder och tänkte att nu måste jag någonstans börja studera och jag flyttade från Nyköping och hit, började studera och har nu gått här i tre år, tror jag det blir. Läste upp alla betyg, jag har inte en enda dag i gymnasiet, Jag har tagit de mest

⁷⁹ Larsson 2013: 189-193

⁸⁰ Assarsson, Zackrisson 2005: 21-22

⁸¹ Mead 1976: 120

intressanta kurser jag kan varje termin som ändå har funkat att ta samtidigt, så att säga. Jag känner av att jag klarar det här och jag kan gå vidare och förmodligen också klara det, med högskola.

Bengt säger sig *vara tvungen att börja studera* eftersom han aldrig har gått i gymnasiet. Han skulle bli förälder och i min tolkning gör han en koppling mellan föräldraskap och tvånget att börja studera. Målet för Bengt är högskolestudier och han säger sig tro att han klarar av högre studier efter tiden på Komvux. Här gör jag tolkningen att en positiv självbild har skapats. Det sociokulturella och det socioemotionella perspektivet kopplar samman identitet och meningsskapande studier och den gemensamma nämnaren är interaktion.⁸²

Anders ger sin motivation till studier på Komvux:

Anledning för att jag söker studier var för att ha någonting att göra, det var min första tanke att ha något att göra, jag var trött på det här flackandet mellan olika jobb hela tiden, att få ett fast jobb och göra någonting annat än det jag gjort tidigare. Jag är trött på jobbet jag har. Hoppas att jag väljer rätt i de här trettio åren som jag har kvar till pensionen.

Anders är trött på sin nuvarande arbetssituation och har en önskan om förändring. Han säger ingenting om vidare studier men det kan ändå tolkas som att studierna på Komvux kan bidra till förändrade framtidsutsikter. Han har också en förhoppning om att han ska ”välja rätt” men om det är studier eller arbete som han refererar till framkommer inte.

Jag kan tolka Anders utifrån det intersubjektiva perspektivet eftersom han uttrycker att han vill *ha någonting att göra* som är något annat, något nytt, i jämförelse med vad han har gjort hittills. Han är inte rädd för att ombilda sin identitet, sitt jag, och är därmed inte styrd av den generaliserade andra.⁸³

Vägen till beslutet att börja studera i vuxen ålder kan se olika ut för varje enskild individ även om målet för studierna är desamma. Bengt anger privata sammanhang som orsak till att gymnasiekompetens saknas:

Jag levde ett helt annat liv, jag hade missbruk och kriminalitet.

En annan förklaring kan vara felval av program med bristande motivation som följd. Axel uttrycker det så här:

Jag sökte det för att mina kompisar gick där, en klassisk tabbe. Jag gick el och data på gymnasiet och det var verkligen inte roligt. Jag hamnade fel från början. Jag var 16 år och jag hade inte så stor koll, om man säger så. Så det slarvades bort lite grann.

Det Axel ger uttryck för här kan sägas vara en påverkan av den generaliserade andra då han säger att han själv *inte hade så stor koll* utan lät gruppen styra valet av gymnasieprogram.

⁸² Dysthe 1996: 38 f

⁸³ Vaage 2001: 130-131

Sammandrag

I *Lärandets mångfald* beskrivs vuxenstudier som varande tidsbegränsat och att målet oftast är att möjliggöra för högre studier. Studiernas specifika syfte med att få ett betyg eller en examen är i sammanhanget det centrala.⁸⁴ De flesta i fokusgruppen har valt att studera på Komvux i syfte att kunna fortsätta med högre studier. Utifrån ett sociokulturellt perspektiv kan studier skapa förutsättningar för de studerande att omforma sin framtid och sin självbild. Den intersubjektiva aspekten och den generaliserade andra kan påverka människors attityder till studier och till att göra olika val i livet.

Den första kategorin som jag har redogjort för är studier som meriterande och som identitetsskapande. Syftet med studierna blir att utöka kompetensen för att söka högre utbildningar som i sin tur ska generera arbete. Målet för studierna för deltagarna i min fokusgrupp är, för de flesta, högre studier. Man har av olika anledningar inte tillräckligt höga gymnasiebetyg för att vara behörig till studier vid högskola. I vissa fall saknas gymnasiebetyg helt.

I den kategori som följer har jag analyserat gruppdeltagarnas samtal om religionsämnet och religionsundervisningen.

Religionsstudier för ökad förståelse

I ett socioreligiöst sammanhang ska religioners upplevelseinhåll vara i fokus. Det innebär att elever, tillsammans med läraren, ska försöka förstå vad det kan betyda att tillhöra en religion eller en livsåskådning. Religionsundervisningen ska alltså formas så att den ökar förståelsen för religion och livsåskådning.⁸⁵

Nästa område som diskuterades i fokusgruppen var således religionsämnet. Diskussionen utgår från en fråga om motivering till valet av religionskunskap och en diskussion om effekterna av religionsstudier.

Anders resonerar så här:

Att jag valde religion är för att jag tycker att det är intressant. Det har hänt mycket i mitt liv för övrigt så det sista året för mig har varit kaos. Om man går till religionen så tycker jag att jag har jag öppnat mig ännu mer för att människor är olika, att man ser att det finns många olika sorters människor. På grund av religionen också, att vi är, vi funkas olika också för vi för vi tror på något annat. Det är därför de också har lite annat i sitt synsätt, i sin tro och all det här.

⁸⁴ Sandberg 2013: 173

⁸⁵ Olivestam 2006: 54

Anders har valt religionskursen eftersom han tycker att religion är intressant. Han placerar direkt sig själv i sammanhanget när han förklarar att hans liv har varit kaotiskt det senaste året och han ställer också sin egen mottaglighet i relation till religion när han *säger jag har öppnat mig ännu mer för att människor är olika*. Det han säger tyder på en ökad förståelse för omvärlden och för att människor är olika. Enligt Dysthe är det lärandets övergripande mål.⁸⁶ Förståelse kan också sättas i sammanhang av lärande och då gör jag tolkningen att Anders har genom nya perspektiv och egna erfarenheter skapat ett nytt perspektiv. Det konstruktivistiska perspektivet på lärande betonar just den aspekten.⁸⁷

Nästa person som diskuterar religionsämnet är Anna:

Religionen var från början för att få poäng men sen blev det intressantare än jag trodde att det skulle vara. Det var ju en positiv överraskning. Jag tyckte inte det var jätteroligt i gymnasiet men det kan ju bero på andra omständigheter. Man har ju blivit äldre, lite mognare, det är intressanta klasskamrater, bra lärare, det hade jag inte då. Det är lite sådana faktorer som.

Ja, men det är kanske något man har förträngt, ni är ju konstiga som håller på med de här grejerna, jag har inte riktigt förstått varför håller ni på så här och varför ska ni be fem gånger om dagen och det är helt onödigt, sköt ditt jobb istället och sådana där grejer. Men nu har man förstått att varför de gör så och har fått den kunskapen och då ser man på folk på ett annat sätt. Och accepterar det också när man har fått både kunskap och förståelse. Det är inget som jag tänkt på innan faktiskt. Jag tror att det är en kombination faktiskt, jag tror inte att det hade fått samma effekt om man bara hade suttit hemma och tagit en distanskurs på religion. Diskussionerna som uppstår i klassrummen hjälper på vägen för att få den här förståelsen.

Annas utgångspunkt inför religionsstudierna var styrd av kurspoäng. Hennes tidigare erfarenheter av religionsämnet är negativa men nu blir religionen intressant och det har hon inte räknat med. Hon tar upp sin egen mognad och att hon har blivit äldre, att hon har intressanta klasskamrater och bra lärare som faktorer som har bidragit till att ämnet blivit intressant.

I den tolkning jag gör är det alltså människorna som finns i hennes studiesituation och hennes egen utveckling som skapat intresset för ämnet. Utifrån ett intersubjektivt synsätt är lärande en relationell handling som är knuten till en social grupp och där deltagarna genom interaktion skapar mening.⁸⁸

Anna beskriver att hon inte har förstått varför någon *ska be fem gånger om dagen*. Hon uttrycker att *det är helt onödigt, sköt ditt jobb istället*. Hennes värderingar negativt laddade. Men hon beskriver hur hon har fått kunskap och förståelse *att varför de gör så och har fått den kunskapen och då ser man på folk på ett annat sätt*. Anna kopplar också ihop acceptans

⁸⁶ Dysthe 1996: 47

⁸⁷ Dysthe 1996: 46

⁸⁸ Vaage 2001: 124

med kunskap och förståelse. För henne är det ett nytt sätt att tänka och hon tror att det är diskussionerna i klassrummet som har hjälpt henne till förståelse.

I min tolkning beskriver Anna interaktionen med andra som varande den handling som bidragit till kunskap och förståelse av människor vars tillhörighet finns i en religion. Inom den konstruktivistiska synen är lärande en process hela tiden förnyas eftersom människors tidigare erfarenheter vävs samman med nya erfarenheter. Resultatet blir att ny kunskap skapas.⁸⁹

Jag kan också göra tolkningen att Anna blivit medveten om sig själv när hon jämför sina reaktioner och sina värderingar nu och tidigare. I *medvetandet jaget och samhället* säger Mead att ett självmedvetande inte skulle finnas utan den sociala interaktionen människor emellan eftersom jaget är ett socialt jag och blir förverkligat genom andra.⁹⁰

Nästa deltagare som diskuterar är Bengt och han säger:

Religionen har varit mer intressant än jag trodde från början. Jag visste att jag var intresserad av religion. Nyfikenhet skulle man kunna beskriva det ganska bra. Poängen måste jag ha, jag hade lika gärna kunnat läsa till exempel hälsopedagogik men den här terminen har varit bättre så jag har läst det jag faktiskt vill läsa.

Man utvecklas mer ju mer man socialiserar med andra människor över huvudet taget.

Att komma till komvux där det är mycket minoriteter från länder som kanske har en högre andel troende, oavsett om det är muslimer eller kristna, gör ju att när man träffar de här människorna som är troende i klasserna eller utanför och pratar och samtalar så får man en annan inblick hur det är att leva deras liv och förstå varför de gör som de gör. Om jag hade läst religion på distans hade jag inte fått samma inblick, det tror jag inte.

Bengt diskuterar till viss del på liknande sätt som Anna när han säger att *religionen har varit mer intressant än jag trodde från början* men också att det är nyfikenhet som styrde kursvalet. För hans del skapas förståelse för andra religioner och deras uttryckssätt och för troende människor genom möten och samtal. Enligt Bengt ger samtalen en *annan inblick hur det är att leva deras liv och förstå varför de gör som de gör*.

Den socioreligiösa aspekten på lärande betonar vikten av att göra kunskap autentisk för att skapa meningsfullhet. Det är sammanhangen för lärandet som blir det viktiga.⁹¹ Bengt kopplar samman utveckling och socialisation och det sker enligt min tolkning en interaktion som är betydelsefull för honom. Genom att han har möjlighet att få en inblick i andra människors liv utvecklas även han själv. Interaktionen skulle inte bli lika tydlig om Bengt istället hade valt en distanskurs i religion och han skulle därmed inte utvecklas lika mycket. I ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är interaktion helt avgörande för hur man lär sig och vad

⁸⁹ Dysthe 1996: 46

⁹⁰ Mead 1976: 164

⁹¹ Olivestam 2006: 54

man lär sig och i sammanhanget kan en positiv miljö vara en faktor som formar elevens identitet.⁹²

Så här diskuterar Erik om religionsämnet:

Religionen är väl intressant, jag vill få insikt i hur andra tänker, jag är inte troende själv på något vis så man vill ha förståelse för andra som har olika livsåskådningar, hur de tänker. Försöka få en förståelse för varför människor tror. Jag har kollat mycket på debatter på Youtube. Nu har man fått mer fakta varför tror en kristen som han gör. Jag tycker fortfarande att det är ett slags magiskt tänkande, det där.

Erik säger att han inte är *troende på något vis* och det är en anledning till att han vill förstå hur människor med olika livsåskådningar tänker och varför de tror. Trots att Erik har fått mer kunskap om varför en kristen tror som han gör refererar han till religion som *ett slags magiskt tänkande*. Erik bygger sin förståelse av troende människor och livsåskådningar på fakta; ju mer han vet om en livsåskådning desto mer förstår han den. Kunskap om kristendom genererar således en ökad förståelse. Den tidigare kunskapsinhämtningen som har utgått från internet tolkar jag som varande otillräcklig för Eriks förståelse om livsåskådningar. Att titta på något som förmedlas utan att kommunicera med den som förmedlar skapar ingen förståelse. I det sociokulturella perspektivet är kommunikation den handling som skapar förståelse mellan människor.⁹³

Ett socialkonstruktivistiskt synsätt utgår från att kunskap inte är något statiskt som kan överföras utan kunskap är något som byggs upp i samspel med andra.⁹⁴ Det är först när han blir en del av en grupp som hans kunskap kan förvandlas till förståelse. I sammanhanget blir interaktionen med andra en förutsättning för lärandet.

Anton ger sin syn på religionsämnet:

När vi kommer till religion så jag har alltid varit lite av en ateist, jag ser att folk tror på det för att få en form av hopp, att hitta någonting som de kan relatera till om det blir problem. Jag själv ser att det existerar inte. Jag ser att det är kul att plugga nu med tanke på att man är mer vuxen för under gymnasietiden var det bara en bok framför sig, läs och plugga inför prov, provfrågorna var bara enkla, raka svar. Medan nu är det mer redogörande frågor och diskutera med sig själv. Jag tycker att det är ett bättre koncept och jag lär mig mer om religion. Jag kan se på personer som är religiösa och som går till kyrkan jag kan se att de behöver det. Jag ska inte titta snett på dem för att det är fel utan jag har mer förståelse men jag tänker inte bli troende själv. Jag ser det mer som en intressant grej att förstå sig på andra människor. Jag har lärt mig mycket mer av att vara här på lektionstid, på diskussioner och faktiskt ha bättre uppgifter istället för att få en konkret fråga som du svara på med en mening. Jag tycker att jag har bättre förståelse. Just att för höra från andras perspektiv vad de tror och inte bara ha diskussionen för sig själv i huvudet. Att bara inbilla sig själv att det där är fel får man en bättre förståelse.

⁹² Dysthe 1996: 38 f

⁹³ Sandberg 2013: 180

⁹⁴ Dysthe 1996: 46

Anton upplever religionsstudier som positiva när han jämför sina tidigare erfarenheter med studierna nu. För honom blir undervisningsformen det avgörande om studierna är roliga eller inte. Han menar att diskussionsfrågor är ett bra sätt att lära sig om religion och möjligheten att diskutera med andra har bidragit till hans förståelse. Det är viktigt för Anton att få ta del av andras perspektiv och inte *bara ha diskussionen för sig själv i huvudet*. Andras perspektiv är för honom grunden till en ökad förståelse och interaktionen med andra blir då avgörande för skapandet av ny kunskap.⁹⁵ Han har fått en annan förståelse för att människor är troende och han säger att han *inte ska titta snett på dem för att det är fel* men att han inte har för avsikt att bli troende själv trots den ökade förståelsen för andra. Religionsstudier och jaget hålls isär hos honom och han uttrycker det på ett tydligt sätt. För Anton spelar den generaliserade andra ingen roll.⁹⁶ Förståelse är för honom snarare ett intressant fenomen.

Sammandrag

Religionsstudier för ökad förståelse är rubriken på den andra kategori som jag har presenterat. Utgångspunkter för min analys har utgjorts av det som fokusgruppsdeltagarna haft att säga om religionsämnet och religionsundervisning. Att välja religionskursen utifrån ett intresse har framkommit i samtalet om än ett svagt intresse. Hos några av deltagarna har intresset för ämnet ökat under terminens gång. Samtliga säger att religionsstudierna har medfört en ökad förståelse för andra människor och därmed också för omvärlden. Lärprocesser där interaktion och kommunikation är byggstenar ligger bakom elevernas nya kunskap och ökade förståelse.

Den sista kategorin utgörs av en samtalsanalys baserad på gruppdeltagarnas tankar om betydelsen av studier för den egna självbilden.

Självbild och bekräftelse genom studier

Vuxenstudier kan naturligtvis utgöra en kompetensutveckling hos människor men lika ofta kan studierna utgöra en resa, en personlig utveckling, av den egna identiteten. Att stärka en elevs självförtroende, att vända en negativ självbild till en positiv och få dem att växa som

⁹⁵ Dysthe 1996: 46

⁹⁶ Mead 1976: 121

människor kan sägs utgöra ett uppdrag som utgår från ett socioemotionellt perspektiv.⁹⁷ Under den här rubriken analysera jag det gruppdeltagarna sagt om betydelsen av studier på Komvux kopplat till självbild, självförtroende och bekräftelse.

Anders inleder diskussionen:

Jag har växt som person. Det är på många olika sätt men om man tar det här med religionen, förståelsen för människan, att man inte bara sitter i sin egna lilla box och tycker att man har 100 procent rätt hela tiden. Vi åker iväg och käkar lunch och sitter och diskuterar, mycket diskussioner och man ser att man inte är själv att tycka vissa saker och man är inte själv med att ha det kämpigt med saker och ting. Så tycker jag att man har utvecklats.

Anders visar att han tycker att han förstår människan bättre och även sig själv eftersom han sätter sig själv i en kontext där andra ingår. Utifrån Vygotskijs tankar om människan placerad i ett sociohistoriskt perspektiv är hon en del av en process med möjlighet att lära och att utvecklas.⁹⁸ Han får också en bekräftelse på att han inte är ensam om att *ha det kämpigt med saker och ting*. Han kan se på sig själv på ett mer positivt sätt, utan dömande. Förutsättningen är en gemenskap med andra som utgör ett område där människor utbyter erfarenheter med varandra.⁹⁹

Erik diskuterar så här:

Det är arton år sedan jag gick i skolan senast. Folk undrade: det var ju arton år sedan du gick i skolan sist, hur ska du klara av det här? det är nog ingen fara, säger jag, det går nog bra. Jag gick in med den grundinställningen att det kommer att lösa sig för eller senare och det ser ut som att det gör det också. Jag har alltid haft ganska lätt för mig om man väl lägger manken till. Det var därför jag slarvade bort hela min gymnasietid, det fanns så mycket annat som var intressantare på den tiden. Nu gör man det för sig själv, du får ett betyg och du märker att du kan det här, du får ett svar på att du kan det här. Jämför mina betyg från gymnasiet och de jag har fått nu det är som svart och vitt, de är ju varandras motsatser nästan.

Erik har egentligen ett gott självförtroende och har trott sig vara kapabel att klara studier även om andra har ifrågasatt hans förmåga. I det här sammanhanget går han sin egen väg och det är en annan attityd som han visar än den som styrde hans tidigare yrkesverksamma år. Den generaliserade andra har ingen betydelse för Erik i det här läget.¹⁰⁰

Under gymnasietiden upplevde Erik att studierna inte var tillräckligt intressanta och de kunde därför inte konkurrera med annat som han upplevde som mer intressant. Antagandet jag gör är att gymnasieskolan inte kunde erbjuda tillräckligt intressanta lärmiljöer i syfte att skapa meningsfullhet.

⁹⁷ Håkansson 2007: 136

⁹⁸ Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 ff

⁹⁹ Vaage 2001: 124

¹⁰⁰ Mead 1976: 121

Att skapa meningsfulla undervisningssituationer leder till en kvalitativ förändring av den kognitiva förmågan hos människor. Den pedagogik som utgår från Vygotskij teorier säger att en undervisningssituation ska baseras på kommunikation mellan lärare och elev för att skapa den interaktion som är nödvändig för elevers utveckling.¹⁰¹

Enligt ett sociokulturellt perspektiv på lärande är positiva interaktionsformer en del av forrådet av en människas identitet.¹⁰²

Erik säger att han idag studerar *för sig själv* och betygen blir den konkreta bekräftelsen av att *du kan det här*. Han har stärkts i sin redan tidigare positiva självbild genom att hamna i en studiesituation som är olik den han var i tidigare.

Anton säger:

Första året gick väldigt knackigt, jag lyckades knappt med en enda av någon kurs, jag var inte med på studiesättet men jag kan säga nu när jag verkligen har börjat plugga att det krävs mer av en, det krävs mer att du går in helhjärtat i kurserna och verkligen visar att du vill klara av. Komvux är en vuxenskola och jag tro att vi alla går in lite mer för det här att vi måste klara av det. Därför tar alla det lite mer seriöst, på en vuxennivå och man kan lita på att klasskamraterna får saker gjort om man ska arbeta i grupp så kan man ju faktiskt tro på att folk är där och gör vad de ska. Jag tycker det, det har med ansvaret att göra. Nu när man går in i en vuxenskola krävs mer ansvar, på grund av ansvaret blir man mer ansvarig, du måste fixa det. Jag känner att jag har gått och blivit mer ansvarig.

Anton sammankopplar eget ansvar för att lyckas med studierna. Han upplever att seriositet och vuxennivå hänger samman, samtidigt med ökade krav för att lyckas med studierna. Anton känner att han *gått och blivit mer ansvarig* sedan han börjat studierna på Komvux. Han har utvecklat sin ansvarsförmåga. Det han ger uttryck för är att Komvux är en plats där personlig utveckling kan ske och där man kan träna upp olika förmågor som inte har med enbart kunskap att göra.

Vygotskij menar att människor är aktiva, sökande och handlande med möjlighet att utvecklas och förändra sina livsvillkor.¹⁰³ För Anton handlar det också om relationer med andra och han tar grupparbeten som exempel på samspel. Han ger uttryck för att det går att lita på människor som han kommer i kontakt med, i det här sammanhanget är det klasskamrater. Det är inte enbart hans egen förmåga till ökat ansvar som utvecklats, även hans tillit till andra har stärkts. Den lärmiljö som Anton befinner sig i ökar självförståelsen och också förståelsen av omvärlden.¹⁰⁴

Axel diskuterar sin situation:

¹⁰¹ Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 ff

¹⁰² Dysthe 1996: 38 f

¹⁰³ Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 ff

¹⁰⁴ Dysthe 1996: 47

Det var en skitskola, det fanns ingen kommunikation mellan lärare och elever. Det var ingen kommunikation över huvud taget, i samma veva dog min morfar och min flickvän gjorde slut så jag mådde inte så bra så jag klarade inte av att ta itu med allting. Jag har inte sökt till Komvux tidigare för jag har varit så förbannad på hela min situation, jag har inte orkat ta itu med det för jag har känt att det inte är mitt fel. Men någonstans måste man ju ta itu med saker och jag vill gå på högskola så därför är jag här.

För Axel har studierna på Komvux föregåtts med en negativ upplevelse av utbildning och skola. Kommunikation mellan lärare och elever saknades tydligen helt och Axel uttrycker att just bristen på kommunikation bidrog till att skolan var en *skitskola*. Utgår man från ett sociokulturellt perspektiv på lärande skapas meningsfullhet genom positiva interaktionsformer där kommunikation är ett viktigt inslag.¹⁰⁵

Vygotskijs teorier om pedagogik och den närmaste utvecklingszonen utgår från kommunikationen mellan lärare och elev. Det är samspelet dem emellan som bidrar till att elevers utvecklingsnivåer ökar.¹⁰⁶ För Axel har ett samspel, en interaktion, saknats och det har skapat en ilska hos honom.

Axels privata situation kan naturligtvis påverka hur han upplevde sin skolsituation eftersom utbildning och lärande utgör en del av livet. Man kan alltså inte lösgöra lärande och betrakta det som en enskild företeelse utan förankring i individens övriga tillvaro.¹⁰⁷ Håkansson diskuterar det socioemotionella uppdraget inom vuxenutbildning och inom det ligger en betoning på människan snarare än på eleven. Att stärka elevers självförtroende och att få dem att växa som människor blir då centralt.¹⁰⁸ Den aspekten på lärande har tydligen helt förbisetts i de sammanhang Axel tidigare befunnit sig i.

Så här diskuterar Anna:

Självdisciplinen har blivit bättre sen jag började på Komvux för att man måste. Men det kan också ha att göra med det med mognad, vem hade självdisciplin när man gick på gymnasiet? Jag har lärt mig och växt in i att börja med uppgifter i tid. Det har med andra saker runt omkring att göra att man har växt som människa, tror jag. Förut, när jag gick på gymnasiet, så kunde jag inte sitta så här med vilt främmande människor, jag var fruktansvärt blyg. Jag kanske kunde saker och ville säga saker men jag gjorde inte det inte utan det blev jag är tyst, jag. Och det gör jag nu och det har ändrats och det har ju gått med åren. Sen hade jag ett väldigt destruktivt förhållande innan med en svartsjuk pojkvän så det gick inte att prata med det andra könet heller så det kan jag också göra nu. Det är jäkligt skönt att man faktiskt växer som människa om man ser tillbaka på sig själv för åtta år sedan och funderar vad höll du på med? Så kan man bli förbannad på sig själv också.

¹⁰⁵ Dysthe 1996: 38

¹⁰⁶ Bråten, Thurman-Moe 1998: 107 ff

¹⁰⁷ Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 ff

¹⁰⁸ Håkansson 2207: 135 och 162

För Annas del har hennes självdisciplin förbättrats sedan hon började på Komvux. Hon ger två möjliga förklaringar till det: antingen är det ett tvång att bli disciplinerad eller så har det med hennes egen mognad att göra. Hon säger också att hon nu lärt sig att strukturera studierna och hon har *växt in i att börja med uppgifter i tid*. Det kan tolkas som en positiv aspekt av disciplin; hon har insett vad som krävs för att det ska bli så bra som möjligt för henne. Hon utvecklas inom den närmaste utvecklingszonen och lär sig för att åstadkomma förändringar.¹⁰⁹ Studierna på Komvux har även påverkat hennes personliga utveckling från att var blyg och tyst till att våga prata i grupp. Hon har gått ur ett förhållande som hon upplevde som destruktivt och hon ger uttryck för att det påverkade hennes tidigare skolgång negativt. Hon betraktar sig själv och kritiserar den självbilden, den identiteten.

Identiteter är inte statiska och givna över tid, vilket också Anna visar, utan identiteter skapas och återskapas.¹¹⁰ Ett biografistiskt perspektiv på lärande säger att vuxenstudier kan vara en del av uppbyggandet av människors identiteter.¹¹¹ Den intersubjektiva aspekten på lärande betonar det relationella eftersom människors jag inte kan existera utan samspel med andra, utan interaktioner.¹¹²

När Anna blir en del av gemenskapen i en social grupp bekräftas hennes nya jag och hon blir medveten om den nya känslan. Enligt Håkansson finns det ett fastslaget samband mellan studier på Komvux och ett ökat självförtroende hos elever och i det socioemotionella perspektivet är det primära målet att stärka människor självbild och få dem att växa.¹¹³ Man kan säga att Anna har stärkt sin självbild sedan hon började sina vuxenstudier och att hon omformat sin identitet.

Axel diskuterar:

Själva mognadsprocessen att ta in information har börjat redan innan Komvux. Det har kommit med åldern att faktiskt läsa något och ta till sig det. Jag kommer ihåg att på gymnasiet läste jag mer för att skriva ett prov och nu läser jag för att lära mig. Det kanske inte är något i sig som Komvux har lärt mig utan jag har blivit mognare och lärt mig att läsa ta till mig saker. Däremot har jag fått mer självförtroende och vet nu att jag kan plugga på ett ämne och gå och skriva ett prov. Jag vet att jag kan studera och då känns det bra och då vet jag att jag också kan klara av högskola. Jag var lite rädd att jag inte skulle klara av det. Jag hade bra gymnasiebetyg men jag känner själv att jag kan, det är skillnaden.

Axel relaterar studieteknik och informationssökning till ålder och mognad snarare än till studier på Komvux. Initialt fanns en rädsla hos honom att studierna skulle vara för svåra och

¹⁰⁹ Bråten, Thurmann-Moe 1998: 107 ff

¹¹⁰ Assarson, Zackrisson 2005: 29

¹¹¹ Larsson 2013: 189-193

¹¹² Mead 1976: 164

¹¹³ Håkansson 2007: 136

det kopplar han till tidigare skolgång. Han säger sig ha fått *mer självförtroende* och han vet att han kommer att klara högre studier. Hedin diskuterar motivationsfaktorer som något som ökar elevers självförtroende. Ser eleven att hon klarar av sådant som tidigare varit svårt att förstå och bemästra ökar också tilliten till den egna förmågan.¹¹⁴ Axels stärkta självförtroende blir en bekräftelse på att han kan och han känner själv att han kan. Det finns en medvetenhet hos honom och den kan han sätta ord på och betrakta utifrån ett metaperspektiv. Han förstår sin egen utveckling. Den konstruktivistiska synen på lärande har ett övergripande mål och det är att öka elevers självförståelse.¹¹⁵

Bengt säger:

Jag blev drogfri innan jag började här så den processen började innan. Jag behövde nog också få bekräftat att jag kunde och att jag var duktig. Det var min farhåga att jag inte skulle hinna med. Jag visste att jag var duktig på språk men jag visste inte hur det skulle bli när jag väl började. Mycket av att jag fick en bra början här är att jag fick jättebra lärare i början och det gjorde att suget fortsatte och det gick jättebra första terminen. Det här är en del i en personlig utveckling över huvud taget, så klart.

Bengt sätter inte samman studier på Komvux med att han också blev drogfri. Den processen var redan avklarad när han började sina studier. Han uttrycker en önskan om att få bli bekräftad som någon som kan något. Den självbild han hade utgick ifrån att han visste att han var *duktig på språk* men han ger uttryck för en osäkerhet om kompetensen är tillräcklig. Läraren som Bengt först träffade har bidragit både till lusten och viljan att lära. Studiemotivationen ökar ytterligare om den studerande ser att den kompetens hon besitter faktiskt är tillräcklig för att skapa förståelse inför olika situationer.¹¹⁶ Lärandet utgår från ett interaktionistiskt perspektiv och Dysthe menar att positiva identiteter skapas när eleven känner sig uppskattad. I det sammanhanget är det väsentligt att skapa interaktionsformer för att inläringen ska bli meningsfull.¹¹⁷ Bengt talar om en övergripande personlig utveckling där lärandet ingår som en del och jag gör tolkningen att båda delarna ändå är integrerade med varandra. Bengts självbild, hans identitet, har omformats genom samspelet med andra.

Sammandrag

Självbild och bekräftelse genom studier är rubriken på den kategori som avslutar min analys. Även om gruppdeltagarna har olika erfarenheter med sig när de påbörjar sina studier på Komvux finns gemensamma aspekter på lärande. Den här delen av samtalet handlar om

¹¹⁴ Hedin 2011: 52-53

¹¹⁵ Dysthe 1996: 47

¹¹⁶ Hedin 2011: 52-53

¹¹⁷ Dysthe 1996: 38 f

förståelse av sig själv och av sin omvärld och vad det kan innebära för den egna identiteten och självbilden. För samtliga fokusgruppdeltagare har studier på Komvux visat sig vara något som har stärkt självförtroendet och skapat positiva självbilder. Förståelsen och för andra och sig själv har ökat. Samtliga deltagare i gruppen anser att bekräftelse på den egna förmågan är en viktig aspekt för ett ökat självförtroende. Bekräftelsen kan utgöras dels av betyg och dels av en personlig känsla av att man behärskar olika situationer och att den egna kompetensen är tillräcklig.

Avslutande diskussion

Den analys jag har gjort visar att motivationen för studier hos deltagarna i min fokusgrupp utgörs av strävan att komma vidare i livet genom högre studier eller att etablera sig på arbetsmarknaden. Studierna på Komvux är ett delmål som leder till en möjlighet att byta livssammanhang. Vuxenutbildningen är på det sättet med och bidrar till en förändring av elevers förutsättningar. Studier på Komvux kan exempelvis stärka en redan positiv självbild och ett gott självförtroende. Att få ett högt betyg är en bekräftelse på att kompetensen är tillräcklig för studier. Det kan också innebära att studier omformar en självbild, en identitet, när elevers förmågor bekräftas på olika sätt. En lärare som skapar interaktionsformer som känns meningsfulla för de vuxenstudierande och som uppmuntrar lärandet får till följd att eleven går från en negativ självbild till en positiv. Vuxenstudier påverkar på så sätt den personliga utvecklingen.

Vidare visar min analys på uppfattningen att lärande ses som ett samspel mellan människor och det är i de sammanhangen kunskap uppstår. Diskussioner lyfts fram som en viktig del i lärprocessen.

Min analys visar också att religionsstudier påverkar elever på så sätt att fördomsfullhet omvandlas till förståelse. Genom interaktion blir eleverna öppna för andra perspektiv och får en annan syn på människor som har en tro och som uttrycker den. Det lägger grunden till en ökad förståelse av omvärlden. Religionsstudier skapar ett intresse för andra människors liv och de studierande sätter in sig själva i kulturella och historiska kontexter.

Jag har visat att vuxenstudier kan vara identitetsskapande och bidra till en förändrad självbild och förändrade framtidsutsikter. Jag har också visat att religionsstudier på vuxennivå ökar självförståelsen och förståelsen av omvärlden. Jag konstaterar således att det finns

sociala aspekter på vuxenstudier som är av betydelse för individen. Studierna är inte enbart kompetenshöjande. Jag har visat att interaktionen med andra är en förutsättning för lärande och att det är i samspel med andra som kunskap skapas och lärande sker.

Att arbeta med fokusgrupp på det sättet jag har gjort är en givande metod när människors uppfattningar av fenomen ska beskrivas och analyseras. Fokusgruppen inbjuder till diskussion och samtal speciellt i den halvstrukturerad eller ostrukturerad gruppen där diskussionen inte styrs av en mängd frågor. Eftersom jag använt mig av en enda fokusgrupp utgör det empiriska materialet underlag från sex personer och deras uppfattningar och upplevelser av lärande. Det utgör en begränsning då jag inte kan säga att största delen av elevunderlaget på Komvux delar fokusgruppens uppfattningar. Jag kan utifrån mitt empiriska material inte se generella mönster eller tendenser kring uppfattningar om inläring och kunskap. Den kvantitativa aspekten har här utelämnats. Är det en kvantitativ aspekt på utbildning man vill åt är enkäter en mer passande metod för insamling av data. En sådan undersökning kan naturligtvis vara av intresse och den utvärdering som Komvux gör efter varje terminsslut kan utgöra en kvantitativ aspekt på lärande och undervisning. En sammanställning av en kvantitativ undersökning kan exempelvis utgöra ett underlag för utformningen av didaktiska metoder

Jag har tolkat mina elevers svar utifrån olika teorier om pedagogik och inläring. Jag har utgått från min egen förståelse om lärande och kunskapskapande och mitt val av teorier har utgått ifrån det. Således är det min egen uppfattning om lärande som varit utgångspunkten för undersökningen. Tolkning och analys utformas med utgångspunkt i teorierna och ger därmed ett visst resultat. En tolkningsram med utgångspunkt i andra teorier hade givetvis format ett annat resultat.

Sammanfattning

Den här uppsatsen handlar om hur vuxna ser på studier och vilken betydelse studier kan ha för identitetsskapande och förståelse för sig själv och andra. Det är syftet med uppsatsen. Jag inleder med att redogöra för vuxenutbildningens uppdrag och mål. I nästkommande avsnitt presenteras syftet och frågeställning. Därefter redogör jag för forskningsläget inom fältet vuxenstudier och identitetsskapande.

Jag börjar forskningsöversikten med en presentation av *Reconstructing the Lifelong Learner* av Clive Chappell, Carl Rhodes, Nicky Salomon, Mark Tennant och Lyn Yates. De

diskuterar hur vuxenstudier kan utgöra sammanhang där personlig förändring äger rum. Författarna ger ett kulturpolitiskt perspektiv på pedagogik och identitet.

Därefter presenteras Helene Hård af Segerstad, Alger Klasson och Ulla Tebelius och deras forskning om hur vilja att lära kan styras av olika drivkrafter. De menar att lärande kan bestå psykologiska och sociala dimensioner.

Anna Hedin diskuterar vuxenpedagogik utifrån motivationsfaktorer och hon definierar två motivationsfaktorer: kompetens och känsla. Jag går vidare i översikten med en presentation av Anita Håkansson och hennes avhandling om lärares uppdrag inom kommunal vuxenutbildning. Hon menar att läraren har uppdrag som kan placeras i det socioemotionella fältet. Martin Nyströms modell illustrerar den dialogiska undervisningens karaktärsdrag ställt mot den monologiska undervisningen. Hans modell utgår från Michail Bakhtins teori om dialog och interaktion.

Liselott Assarsson och Katarina Sipos Zackrisson diskuterar identitetsskapande och studier och utgår bland annat från Michel Foucaults teorier om makt och diskurs. Vidare ger jag en presentation av Staffan Larsson. Han diskuterar olika tankelinjer för att illustrera didaktiska metoder och en tankelinje kan kopplas till teorier om biograficitet.

Översikten avslutas med Fredrik Sandbergs diskussion om erkännandets pedagogik inom vuxenutbildning och han konstaterar att vuxenpedagogik måste erkänna och ta tillvara individens tidigare erfarenheter.

I nästföljande kapitel redogör jag för den metod jag använt mig av. Kapitlet börjar med en redogörelse för hur man kan arbeta med kvalitativ intervju och analys. Den kvalitativa analysens uppgift är att beskriva människors upplevelser och uppfattningar som kommer fram exempelvis i en intervjusituation. Kvalitativ analys är riktad mot förståelse av det sagda eller det skrivna. Jag redogör sedan för hur jag har använt fokusgrupper för insamlandet av data.

Fokusgrupper kan användas som metod när man vill studera människors uppfattningar eller föreställningar om olika fenomen. Jag använder mig av en ostrukturerad form av fokusgrupp där målet är fri diskussion utifrån ett mindre antal frågor. Därefter redogör jag för det hermeneutiska sammanhanget och hur min undersökning hör hemma där.

Hermeneutik kan användas i ett förståelseinriktat forskningsfält där ambitionen är att tolka människors uppfattningar av frågor av exempelvis existentiell karaktär, frågor som inte är kvantitativt mätbara. I nästa stycke beskriver jag hur insamlandet av det empiriska materialet utförts.

Vidare ger jag en presentation av deltagarna i min fokusgrupp och jag beskriver vad vi samtalande om. Nästa stycke beskriver hur jag dokumenterar intervjun och det är

transkriptionen som är underlaget för min analys. Därefter redogör jag för fenomenografi som struktureringsmodell. Fenomenografi används som analysmetod för att strukturera och kategorisera empiriskt material som utgörs av människors olika uppfattningar av fenomen och som framkommer i intervjuer.

I nästföljande kapitel beskriver jag teorier som jag använder för min samtalsanalys. Jag börjar med en beskrivning av konstruktivism och interaktion ur ett sociokulturellt perspektiv. Vidare beskriver jag intersubjektivitet och interaktion. Den närmaste utvecklingszonen kopplat till pedagogik beskrivs härnäst och teoriavsnittet avslutas med en beskrivning av det socioreligiösa perspektivet.

Nästa kapitel innehåller min samtalsanalys. *Lärande som identitetsskapande* fokuserar på vad fokusgruppsdeltagarna sagt om betydelsen av studier för självförståelse och för skapandet av självbilden. *Religionsstudier för ökad förståelse* beskriver hur gruppdeltagarna relaterar sin upplevelse av religionsstudier till självförståelse och till omvärldsförståelse. *Självbild och bekräftelse genom studier* beskriver hur gruppdeltagarna upplever vuxenstudier i relation till sin egen självbild och behovet av bekräftelse.

Litteratur

Arfwedson, Gerhard 1998. *Om att tolka intervjuer*. Ingår i *Didaktiska studier 65 Intervjumetoder och intervjutolkning* utgiven av Didaktikcentrum. Stockholm: HLS Förlag.

Assarsson, Liselott, Zackrisson Sipos, Katarina 2005. *Iscensättande av identiteter i vuxenstudier*. Linköping studies in Education and Psychology No. 103.

Bråten, Ivar, Thurmann-Moe, Anne Cathrine 1998. *Den närmaste utvecklingszonen som utgångspunkt för pedagogisk praxis*. Ingår i *Vygotskij och pedagogiken* utgiven av Cappelen Akademisk Forlag as, Oslo. Lund: Studentlitteratur.

Chappell, Clive, Rhodes, Carl, Solomon, Nicky, Tennant, Mark, Yates, Lyn 2003. *Reconstructing the Lifelong Learner Pedagogy and identity in individual, organizational and social change*. London: RoutledgeFalmer.

Dahlgren, Lars Owe, Johansson, Kristina 2011. *Fenomenografi*. Ingår i *Handbok i kvalitativ analys* utgiven av Fejes, Andreas, Thornberg, Robert. Stockholm: Liber.

Dysthe, Olga 1995. *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund. Studentlitteratur.

Egedius, Henry 1986. *Positivism – fenomenologi – hermeneutik*. Lund: Studentlitteratur.

Fejes, Andreas, Thornberg, Robert 2011. *Kvalitativ forskning och kvalitativ analys*. Ingår i *Handbok i kvalitativ analys* utgiven av Fejes, Andreas, Thornberg, Robert. Stockholm: Liber.

Giddens, Anthony 2003. *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Hedin, Anna 2011. *Kunskap, lärande och lärarroll och Viljan att lära*. Ingår i *Nycklar till kunskap Om motivation, handling och förståelse i vuxenutbildning*. Lund: Studentlitteratur.

Holme Magne, Idar, Solvang Krohn, Bernt 2012. *Forskningsmetodik Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Håkansson, Anita 2007. *Lärares pedagogiska arbete inom den kommunala vuxenutbildningen*. Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete nr 13. Högskolan Kristianstad nr 7.

Hård af Segerstad, Helene, Klasson, Alger, Tebelius, Ulla 2007. *Vuxenpedagogik - att iscensätta vuxnas lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Igland, Mari-Ann, Dysthe, Olga 2003. *Michail Bakhtin och sociokulturell teori*. Ingår i *Dialog, samspel och lärande* utgiven av Abstrakt forlag as, Oslo. Lund: Studentlitteratur

Larsson, Staffan 1986. *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Staffan 2013. *Vuxendidaktik Fjorton tankelinjer i forskningen om vuxnas lärande*. Stockholm: Natur & Kultur.

Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94.

Läroplan för vuxenutbildningen 2012.

Mead, H George 1976. *Medvetandet jaget och samhället*. Lund: Argos Förlag.

Olivestam, E Carl 2006. *Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen*. Stockholm: Liber.

Sandberg, Fredrik 2013. *Validering och erkännandets vuxenpedagogik*. Ingår i *Lärandets mångfald*. Lund: Studentlitteratur.

Statens offentliga utredningar SOU 2004:104. *Om lärande, utbildning och hållbar utveckling*.

Svensk författningssamling 2010:800. *Kommunal vuxenutbildning. Övergripande mål*.

Vaage, Sveinung 2001. *Perspektivtagning, rekonstruktion av erfarenhet och kreativa läroprocesser*. Ingår i *Dialog, samspel och lärande* utgiven av Abstrakt forlag as, Oslo. Lund: Studentlitteratur.

Vikström, Björn 2005. *Den skapande läsaren Hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur.

Värnlund, Holger 1977. *Om handlingar och perspektiv*. Ingår i *Medvetandets sociologi en introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Westlund, Ingrid 2011. *Hermeneutik*. Ingår i *Handbok i kvalitativ analys* utgiven av Fejes, Andreas, Thornberg, Robert. Stockholm: Liber.

Wibeck, Victoria 2010. *Fokusgrupper Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Ödman, Per-Johan 1998. *I en hermeneutikers verkstad*. Ingår i *Didaktiska studier 65 Intervjumetoder och intervjutolkning* utgiven av Didaktikcentrum. Stockholm: HLS Förlag.